

Міністерство освіти і науки України
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка
Кафедра психології

«До захисту допускаю»

Завідувач кафедри психології

доктор психологічних наук, професор

_____ Мирослав САВЧИН « »_____ 2026 р.

**ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДУХОВНОЇ
САМОСВІДОМОСТІ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ**

Спеціальність: 053 Психологія

Бакалаврська робота

на здобуття кваліфікації – Бакалавр з психології за спеціалізацією «Практична психологія».

Автор роботи: Лаба Яна Йосипівна

_____ *підпис*

**Науковий керівник кандидат психологічних наук,
доцент Хавула Роман Михайлович**


_____ *підпис*

Дрогобич, 2026

АНОТАЦІЯ

Лаба Я.Й. «Психологічні особливості духовної самосвідомості в юнацькому віці»

У бакалаврській роботі здійснено системний аналіз зарубіжних і вітчизняних наукових підходів до вивчення духовної самосвідомості в юнацькому віці. Уточнено та змістовно розширено трактування досліджуваного феномену, що дозволило поглибити його теоретичне осмислення. Емпірично досліджено проблему духовної самосвідомості студентів та виявлено переважання середнього рівня її сформованості за всіма основними компонентами (духовний потенціал, емоційно-почуттєва сфера та мотиваційна структура), що свідчить про загалом сформовану, але нерівномірну та незавершено інтегровану систему духовної самосвідомості з домінуванням емоційно-ціннісних проявів і недостатньою розвиненістю смисложиттєвих та рефлексивно-трансцендентних механізмів її функціонування. Розроблено психологічні рекомендації щодо розвитку духовної самосвідомості студентської молоді.

Ключові слова: духовність, самосвідомість, духовна самосвідомість, рівні самосвідомості, компоненти духовної самосвідомості, студентська молодь.

ANNOTATION

Laba Y.Y. «Psychological features of spiritual self-awareness in adolescence»

In the bachelor's thesis, a systematic analysis of foreign and domestic scientific approaches to the study of spiritual self-awareness in adolescence was carried out. The interpretation of the phenomenon under study was clarified and expanded in content, which allowed to deepen its theoretical understanding. The problem of students' spiritual self-awareness was empirically investigated and the prevalence of the average level of its formation in all main components (spiritual potential, emotional-sensual sphere and motivational structure) was revealed, which indicates a generally formed, but uneven and incompletely integrated system of spiritual self-awareness with the dominance of emotional-value manifestations and insufficient development of meaningful life and reflexive-transcendental mechanisms of its functioning. Psychological recommendations for the development of spiritual self-awareness of student youth were developed.

Keywords: spirituality, self-awareness, spiritual self-awareness, levels of self-awareness, components of spiritual self-awareness, student youth.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ДУХОВНОЇ САМОСВІДОМОСТІ СТУДЕНТІВ	8
1.1. Психологічний аналіз духовної самосвідомості у працях зарубіжних психологів	8
1.2. Актуальні напрями вивчення духовної самосвідомості в українській психологічній науці	12
1.3. Психологічний зміст та структурно-функціональний аналіз духовної самосвідомості студентів	17
Висновки до першого розділу	22
РОЗДІЛ II. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ДУХОВНОЇ САМОСВІДОМОСТІ СТУДЕНТІВ	23
2.1. Вибір, характеристика та наукове обґрунтування діагностичних методик	23
2.2. Інтерпретаційно-аналітичний розгляд результатів емпіричного дослідження	28
2.3. Психологічні рекомендації щодо розвитку духовної самосвідомості студентської молоді	36
Висновки до другого розділу	42
ВИСНОВКИ	43
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	46
ДОДАТКИ	51

ВСТУП

Актуальність дослідження. У сучасних умовах трансформації українського суспільства, що супроводжується глибокими соціокультурними змінами, переоцінкою ціннісних орієнтацій та зростанням ролі особистісної відповідальності, особливої актуальності набуває проблема духовної самосвідомості студентської молоді. Студентський вік є сенситивним періодом становлення світоглядних установок, життєвих смислів і ціннісно-сміслових орієнтацій, що визначають подальший розвиток особистості як суб'єкта життєтворчості та професійної діяльності. Саме в цей період відбувається активне формування здатності до рефлексії, самопізнання та самовизначення, що становить основу духовної самосвідомості. Освітнє середовище закладів вищої освіти виступає важливим чинником формування духовної самосвідомості, оскільки створює можливості для розвитку критичного мислення, рефлексивних умінь, ціннісного самовизначення та особистісного зростання студентів.

Сучасний етап української психологічної науки характеризується домінуванням тенденції до поглибленого вивчення моральної свідомості та самосвідомості особистості, а також духовної парадигми розвитку українського суспільства (Савчин, 2009, 2020) [17, 18]; психологічних умов розвитку моральної самосвідомості підлітків (Зимянський, 2015) [10]; психологічних основ розвитку національної самосвідомості в юнацькому віці (Співак, 2016) [12]; особистості на шляху до духовних цінностей (Бех, 2018) [21]; особливостей виховання духовності особистості (Боришевський, 2014) [4]; професійної самосвідомості майбутніх психологів (Дробот, Митрофанова, 2019) [9]; особливостей розвитку естетичної свідомості студентів соціономічних спеціальностей (Науменко, 2021) [16] генези духовної самосвідомості юнацтва (Ставицька, 2012) [23] та християнсько-психологічних основ духовного розвитку особистості (Климишин, 2013) [12].

У наукових напрацюваннях зарубіжних дослідників вивчаються особливості взаємозв'язку релігійності, духовності та психічного здоров'я (Sweet, Paul, 2022) [38]; розглядається духовність у межах логотерапевтичного підходу (Okan, Ekşi, 2017) [32]; наука та релігія: складні стосунки, сформовані спільними

психологічними функціями (Rutjens, Preston, 2020) [36]; щоденний духовний досвід та сенс життя (Adamczyk, Zarzycka, Zawada, Daily, 2022) [24]; релігійна віра та духовність у процесі одужання від зловживання психоактивними речовинами (Pardini, Plante, Sherman, Stump, 2020) [33]; оптимальне функціонування на стику благополуччя, психопатології та духовності (Steger, 2013) [37]; щоденний духовний досвід та просоціальна поведінка (Einolf, 2013) [26] та роль самотності у взаємозв'язку між духовністю та здоров'ям (Gallegos, Segrin, 2019) [28].

У сучасних українських та зарубіжних психологічних дослідженнях усе ще недостатньо системно розробленими залишаються теоретико-методологічні засади вивчення духовної самосвідомості студентської молоді, зокрема в аспекті її структурної організації, детермінант формування та умов розвитку в освітньому середовищі закладів вищої освіти. У зв'язку з цим особливої наукової актуальності набуває обґрунтування та розробка практико-орієнтованих рекомендацій, спрямованих на цілеспрямований розвиток духовної самосвідомості студентів у процесі професійної підготовки. Саме це зумовило вибір теми кваліфікаційної роботи: «Психологічні особливості духовної самосвідомості студентів».

Мета бакалаврської роботи полягає у теоретико-емпіричному аналізі психологічних особливостей духовної самосвідомості студентської молоді!

Об'єктом дослідження виступає феномен духовної самосвідомості особистості.

Предметом дослідження є психологічні особливості духовної самосвідомості студентів.

Відповідно до поставленої мети визначено такі **завдання** дослідження:

– здійснити аналіз та систематизацію основних наукових підходів і напрямів дослідження духовної самосвідомості в українській та зарубіжній психологічній науці;

– обґрунтувати та підібрати діагностичний інструментарій, що відповідає меті й завданням емпіричного дослідження;

– провести емпіричне дослідження психологічних особливостей духовної самосвідомості студентів;

– розробити науково обґрунтовані рекомендації щодо розвитку духовної самосвідомості студентської молоді в умовах освітнього середовища закладу вищої освіти.

Методи дослідження включають теоретичний аналіз, систематизацію та узагальнення наукової, психологічної та педагогічної літератури з проблеми духовної самосвідомості; емпіричні методи, зокрема спостереження та психодіагностичне тестування; використання психодіагностичних методик, серед яких методика «Духовний потенціал особистості – 2» (Е. Помиткін), методика дослідження емоційно-почуттєвих станів особистості та діагностика спрямованості мислення та провідних особистісних мотивів «Книжкова полиця» (Е. Помиткін); а також методи кількісного і якісного аналізу та інтерпретації отриманих даних.

База дослідження: Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка. У вибірку дослідження увійшли 22 респонденти юнацького віку, студенти спеціальності «Психологія».

Теоретична значущість роботи полягає у поглибленні наукових уявлень про психологічну природу духовної самосвідомості студентської молоді, уточненні її структурних компонентів, змістових характеристик і чинників розвитку в період навчання у закладі вищої освіти. Отримані результати розширюють теоретичне підґрунтя досліджень духовної самосвідомості як складного особистісного утворення.

Практична значущість дослідження полягає у можливості використання розроблених рекомендацій у процесі викладання психологічних дисциплін, тренінгової та консультативної роботи зі студентами з метою цілеспрямованого розвитку їхньої духовної самосвідомості, що сприятиме гармонізації особистісного становлення та підвищенню ефективності самореалізації в навчально-професійній діяльності.

Структура роботи представлена у такому форматі: кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, кожен з яких завершується висновками, загальних висновків, списку використаних джерел (41 найменування, з них 18 іноземними мовами) та додатків. Основний текст викладено на 45 сторінках, загальний обсяг роботи становить 55 сторінок.

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ДУХОВНОЇ САМОСВІДОМОСТІ СТУДЕНТІВ

1.1. Психологічний аналіз духовної самосвідомості у працях зарубіжних психологів

У сучасному науковому дискурсі проблема духовної самосвідомості особистості набуває особливої актуальності, що зумовлено зростанням інтересу до внутрішнього світу людини, її ціннісно-сислової сфери та здатності до самопізнання і саморефлексії. У контексті студентського віку ця проблема постає як ключова, оскільки саме в період юності відбувається інтенсивне формування ідентичності, світоглядних орієнтацій та духовних смислів, що визначають подальший життєвий шлях особистості. Аналіз теоретичних напрацювань зарубіжних психологів дозволяє розкрити багатовимірність феномену духовної самосвідомості та окреслити його сутнісні характеристики. Актуальність дослідження теоретико-методологічних проблем духовної самосвідомості студентів зумовлюється також необхідністю наукового осмислення її сутності, структури, функцій та механізмів розвитку в умовах сучасного освітнього простору. У цьому контексті особливого значення набуває визначення методологічних підходів до дослідження духовної самосвідомості, що забезпечують цілісне бачення цього феномена та дозволяють інтегрувати різні аспекти його вивчення.

Важливим завданням є також уточнення категоріально-понятійного апарату дослідження, зокрема співвідношення понять «духовність», «самосвідомість», що дозволяє уникнути термінологічної невизначеності та забезпечити наукову коректність аналізу. У межах цього розділу увага зосереджується на розкритті сутності духовної самосвідомості студентів, визначенні її структурних компонентів, характеристиці основних підходів до її дослідження та обґрунтуванні методологічних засад вивчення цього феномена.

Вагомий внесок у розуміння духовного виміру самосвідомості здійснили представники гуманістичної та екзистенційної психології. У працях зарубіжних дослідників духовна самосвідомість тлумачиться як процес усвідомлення власної унікальності, сенсу життя та внутрішньої свободи. Зокрема, ідеї про «справжнє Я» та духовну ідентичність простежуються у дослідженнях, які поєднують психологію і

духовність, підкреслюючи значущість трансцендентних переживань і ціннісних орієнтацій у структурі особистості. У дослідженні американського дослідника Картера Хейнса обґрунтовується, що духовна самосвідомість формується як процес інтеграції особистісної ідентичності та трансцендентного досвіду, у межах якого особистість прагне до усвідомлення «істинного Я» як глибинного центру духовного розвитку. Автор, спираючись на ідеї Карла Юнга, Віктора Франкла та Томаса Мертона (науковці вивчали теми духовності, контекстуалізовані в людській ідентичності, психологічній та духовній трансцендентності, а також метафори істинного «я» проти хибного «я»), підкреслює, що духовна самосвідомість пов'язана з пошуком смислу, самотрансценденцією та внутрішньою цілісністю, що є ключовими психологічними механізмами особистісного становлення. У статті доведено, що розвиток духовної самосвідомості передбачає подолання егоцентричних установок і перехід до більш глибокого рівня саморефлексії, де відбувається гармонізація внутрішнього світу особистості та її взаємодії з соціальною і духовною реальністю. Духовна самосвідомість студентів інтерпретується як динамічний процес самопізнання, що забезпечує формування смисложиттєвих орієнтацій, психологічної зрілості та здатності до відповідального життєвого вибору (Haynes, 2016) [31].

Окрему увагу в зарубіжних дослідженнях приділено феноменологічному підходу, в межах якого самосвідомість розглядається як безпосередній досвід переживання власного існування. Відповідно до цього підходу, базовим рівнем самосвідомості є дорефлексивна самосвідомість, що супроводжує будь-який акт свідомості і забезпечує цілісність суб'єктивного досвіду і є важливою відправною точкою для розуміння більш складних форм самосвідомості. Така інтерпретація дозволяє розглядати духовну самосвідомість як процес, що інтегрує як усвідомлювані, так і неусвідомлювані аспекти внутрішнього життя особистості (Zahavi, 2023) [41].

У межах сучасних нейрокогнітивних підходів духовна самосвідомість пов'язується з функціонуванням різних рівнів саморефлексії, зокрема здатністю до самоспостереження, переживання тілесного «Я» та усвідомлення власної ідентичності. Дослідники виокремлюють такі складові (виміри) самосвідомості, як

самоспостереження, самовідчуття, ідентичність та тілесна самоприналежність, що формуються на основі інтеграції когнітивних і емоційних процесів. Це дозволяє розглядати духовну самосвідомість як багаторівневу систему, що розвивається у процесі взаємодії особистості з соціальним і культурним середовищем (Grossi, Longarzo, 2016) [30].

Роботи останніх років підкреслюють зв'язок між духовною самосвідомістю та психологічним благополуччям, зокрема через механізми прийняття себе та усвідомлення життєвого сенсу. Водночас у дослідженнях Віктора Франкла (Frankl, 2014) [27] духовна самосвідомість трактується як здатність особистості до пошуку смислу, що виступає провідною мотиваційною силою. Сучасні інтерпретації логотерапії демонструють, що духовний вимір самосвідомості забезпечує інтеграцію свободи, відповідальності та ціннісної орієнтації особистості. У статті іспанського дослідника Хосе Гарсія-Аландете, який вивчав місце релігійності та духовності у логотерапії Франкла підкреслюється, що у логотерапевтичній концепції духовність і релігійність виступають як феномени, які виконують смислотворчу та психогігієнічну функції в структурі особистості. Автор обґрунтовує, що духовні виміри самосвідомості сприяють формуванню життєвого смислу, внутрішньої стійкості та здатності до самотрансценденції, що є особливо значущим у період становлення студентської молоді. У контексті проблем духовної самосвідомості студентів зазначається, що інтеграція духовно-ціннісних орієнтацій у структуру особистості виступає важливим чинником психологічної зрілості та гармонізації внутрішнього світу в умовах сучасних соціальних викликів (García-Alandete, 2024) [29].

У дослідженні англійських психологів Джессі Л. Престона та Фейт Шин встановлено, що духовні переживання підвищують рівень емоції благоговіння через актуалізацію феномена «малого Я», що відображає зниження егоцентричної самосвідомості. Автори доводять, що такий стан сприяє посиленню духовного смирення та розширенню меж самосприйняття, незалежно від релігійної належності особистості. Хоча релігійні та нерелігійні особи можуть переживати різні форми духовного досвіду, автори роблять висновок, що духовність у контексті переживання благоговіння є спільним для обох груп, що дозволяє розглядати духовність як психологічний феномен, не обов'язково детермінований релігійністю, але значущий

для розвитку духовної самосвідомості студентів. У контексті проблем духовної самосвідомості студентів це свідчить про те, що переживання благоговіння може виступати механізмом розвитку саморефлексії, зменшення егоцентризму та формування більш цілісної системи смисложиттєвих орієнтацій (Preston, Shin , 2017) [35].

У статті американських дослідників Марії Вікват та Герарда Сос'є, опублікованій у журналі «Сучасна думка в психології», розглядається феномен «духовності без релігійності» як окремий психологічний конструкт, що відображає індивідуалізовані форми духовного досвіду поза інституційною релігійністю. Автори підкреслюють, що така духовність пов'язана з пошуком смислу, внутрішньою рефлексією та переживанням трансцендентності, однак не обов'язково передбачає віру в релігійні доктрини чи належність до конфесії. У контексті проблем духовної самосвідомості студентів це свідчить про те, що сучасна молодь може формувати власні духовно-ціннісні орієнтації як автономний вимір самосвідомості, що сприяє особистісній рефлексії та самовизначенню (Wixwat, Saucier, 2021) [40].

У науковому дослідженні Джессі Л. Престон, Томаса Дж. Коулмана та Фейт Шин розглядається концепція «духовності науки» як особливого психологічного феномена, що поєднує когнітивне осмислення наукового пізнання з переживанням смислу, благоговіння та екзистенційної залученості. Автори доводять, що науково-орієнтований духовний досвід може сприяти підвищенню психологічного благополуччя, розвитку відчуття смислу життя та посиленню навчальної мотивації через актуалізацію станів подиву і когнітивного розширення. В групі атеїстів та агностиків духовність науки передбачала показники благополуччя та сенсу життя, що аналогічно позитивному впливу релігії, який часто спостерігається у релігійних людей (Preston, Coleman, Shin, 2023) [34]. У контексті проблем духовної самосвідомості студентів це свідчить про те, що духовність може формуватися не лише в релігійному, а й у науково-пізнавальному контексті, сприяючи розвитку смисложиттєвого самовизначення та внутрішньої інтеграції особистості.

Американськими психологами (Д. Холл, Н. Бок, Д. Ванг) духовна самосвідомість розглядається як фактор, що впливає на інтерпретацію життєвих труднощів і кризових ситуацій. Емпіричні дослідження доводять, що високий рівень духовної

самосвідомості пов'язаний зі здатністю надавати негативним подіям смислового значення та трансформувати їх у ресурс особистісного зростання. Особлива увага приділяється зв'язку між духовною самосвідомістю та релігійною прив'язаністю, що визначає специфіку переживання стресу. У новітніх роботах встановлено, що духовна самосвідомість виконує функцію медіатора між переживанням труднощів і їх позитивною інтерпретацією (Bock, Hall, Wang, 2018) [25]. Це дозволяє розглядати її як психологічний ресурс адаптації. Таким чином, сучасний емпіричний підхід визначає духовну самосвідомість як важливий чинник психологічної стійкості.

У працях канадських психологів Т. Голл та М. Темпл духовна самосвідомість аналізується через призму екзистенційного досвіду та процесу смислотворення. Сучасні дослідження підкреслюють, що усвідомлення екзистенційних даностей (смерті, свободи, ізоляції) сприяє формуванню автентичної самосвідомості. Духовна самосвідомість у цьому контексті виступає як результат глибинної рефлексії над життєвими смислами. Подолання екзистенційної тривоги сприяє розвитку внутрішньої цілісності особистості і підкреслює значення духовного виміру у процесі особистісного становлення (Temple, Gall, 2016) [39].

Узагальнюючи теоретико-методологічний аналіз, можна стверджувати, що духовна самосвідомість студентів у працях зарубіжних психологів постає як багатовимірний інтегративний феномен, що поєднує когнітивні, емоційні та ціннісно-сміслові компоненти й формується у процесі саморефлексії, смислотворення та подолання егоцентричних установок. Вона виконує функцію внутрішнього регулятора особистісного розвитку, забезпечуючи формування ідентичності, психологічної стійкості та здатності до відповідального життєвого вибору в юнацькому віці.

1.2. Актуальні напрями вивчення духовної самосвідомості в українській психологічній науці

У сучасній українській психологічній науці духовна самосвідомість розглядається як ключовий компонент особистісного розвитку, що інтегрує ціннісно-сміслові орієнтації, рефлексивні процеси та здатність до самопізнання. Вагомий внесок у розробку духовної парадигми особистості здійснив М. Савчин,

який обґрунтовує духовність як системоутворювальний чинник внутрішнього світу людини, що визначає її життєву спрямованість і здатність до самореалізації. У його працях духовна самосвідомість інтерпретується як динамічна система, що забезпечує інтеграцію психічних процесів, станів і властивостей особистості в єдину цілісність. Спрямованість духовної парадигми полягає у пізнанні істинної сутності та екзистенційного буття особистості з опорою на її глибинні утворення: Я-духовне, трансцендентні смисли та автентичний духовний досвід (духовні переживання) (Савчин, 2015) [19].

Сучасні дослідження Я. Бугерко розширюють цей підхід, акцентуючи увагу на духовному саморозвитку студентів як основі формування професійної компетентності та особистісної зрілості. У межах цього напрямку духовна самосвідомість розглядається як результат активного самопізнання, самовизначення та ціннісного вибору особистості в освітньому просторі. З'ясовано, що освітнє середовище закладу вищої освіти сприяє духовному розвитку майбутнього фахівця, однак його вплив не забезпечує повною мірою реалізацію особистості як носія високого рівня духовності, що актуалізує необхідність створення спеціально організованих умов для інтенсифікації процесів самопізнання, саморефлексії, особистісного зростання та самоактуалізації. Розвиток духовності студентської молоді є результативним за умови формування освітнього середовища, насиченого ціннісно-смысловими орієнтирами, яке забезпечує особистісно значуще пізнання світу.

О. Гульбс і І. Лантух досліджують структуру самосвідомості, акцентуючи увагу на її когнітивних і рефлексивних компонентах, які забезпечують розвиток духовної сфери викладача. Моральні цінності формують у людини установку на реалізацію духовної культури, тоді як однією з ключових функцій свідомості особистості є її духовна функція. Обґрунтовано, що самосвідомість викладача зумовлює рівень його самоорганізації, визначає засади поведінкової саморегуляції, а також процеси самоконструювання й самоствердження (Гульбс, Лантух, 2022) [7].

Окремий напрям досліджень пов'язаний із вивченням духовної самосвідомості у контексті професійного становлення особистості. Зокрема, Л. Коняєва розглядає

духовно-моральні аспекти професійної соціалізації студентів як основу формування їх ціннісних орієнтацій і професійної ідентичності. В юнацькому віці духовна самосвідомість формується під впливом мотиваційно-ціннісної сфери, де ключову роль відіграють моральні орієнтації, професійний світогляд і система ціннісних орієнтацій як механізм самоорганізації внутрішнього світу особистості. Встановлено, що інтеграція моральних і духовних цінностей у структуру самосвідомості забезпечує регуляцію поведінки та діяльності, сприяє розвитку моральної Я-концепції, емпатії й самоповаги, що є визначальним для професійної соціалізації студентів, зокрема майбутніх психологів.

У науковій концепції І. Боришевського духовність інтерпретується як інтегрована система морально-ціннісних орієнтацій, що виступають внутрішніми регуляторами життєдіяльності особистості та забезпечують її здатність до творчого засвоєння й реалізації духовних цінностей у поведінці. Дослідник обґрунтовує, що становлення духовної самосвідомості зумовлюється потребово-мотиваційною сферою, особливостями самосприйняття «Я» у співвіднесенні з «не-Я», а також індивідуально-психологічними характеристиками, що визначають спрямованість особистісного розвитку (Боришевський, 2011) [3]. У контексті юнацького віку важливого значення набувають родинні цінності, світоглядні орієнтації та пошук смислу життя, які виступають ключовими чинниками формування духовної самосвідомості та забезпечують її інтеграцію в систему міжособистісних і професійних взаємин.

Значний інтерес у сучасній українській психології викликає дослідження національної самосвідомості студентів. У працях С. Діхтяренко та А. Татарової самосвідомість аналізується як основа формування національної ідентичності, що тісно пов'язана з духовними цінностями особистості. Встановлено, що у юнацькому віці духовна самосвідомість перебуває у тісному взаємозв'язку з національною самосвідомістю як інтегративним утворенням, що відображає усвідомлення особистістю своєї культурно-історичної приналежності, духовної єдності та ціннісних орієнтацій, які визначають зміст і спрямованість її духовного розвитку (Діхтяренко, Татарова, 2024) [8]. В умовах російсько-української війни

цей процес набуває особливої інтенсивності, оскільки соціально-політичні виклики актуалізують переосмислення національних і духовних цінностей, сприяючи поглибленню самосвідомості, формуванню громадянської позиції та утвердженню європейських орієнтирів розвитку особистості.

Водночас О. Дробот і С. Митрофанова застосовують психосемантичний підхід до вивчення професійної самосвідомості, що дозволяє розкрити її глибинні смислові структури (Дробот, Митрофанова, 2019) [9]. Дослідження демонструють, що духовна самосвідомість формується у процесі осмислення соціокультурного досвіду та інтеріоризації цінностей. У цьому контексті вона виступає як механізм інтеграції особистісної та соціальної ідентичності.

У докторській дисертації Лаппо Віолетти Валеріївни здійснено цілісний теоретико-методологічний аналіз формування духовних цінностей студентської молоді на засадах системного, аксіологічного та полісуб'єктного підходів, що дозволило обґрунтувати їх як інтегральне особистісне утворення з когнітивним, емоційно-ціннісним і практичним компонентами. Дослідницею розроблено структурно-функціональну модель формування духовних цінностей у навчально-виховному процесі закладу вищої освіти та визначено педагогічні умови її ефективної реалізації, зокрема через створення духовно орієнтованого освітнього середовища, підтримку духовного самовизначення та активізацію інтеріоризації цінностей (Лаппо, 2018) [14]. У контексті психологічних особливостей духовної самосвідомості в юнацькому віці це свідчить, що цілеспрямоване формування ціннісної сфери сприяє розвитку рефлексивності, моральної саморегуляції та здатності до суб'єкт-суб'єктної взаємодії, забезпечуючи успішну самореалізацію особистості.

У дисертаційному дослідженні Науменко Оксани Анатоліївни естетична свідомість студентів розглядається як цілісне духовне утворення, що інтегрує емоційні та інтелектуальні компоненти у процесі формування особистісного ставлення до дійсності. Встановлено, що її специфікою є спрямованість на осмислення об'єктів, не пов'язаних із безпосередніми практичними потребами, що забезпечує розвиток духовно-ціннісного ставлення до світу та зростання

внутрішньої логічної впорядкованості оцінних суджень. Розвиток естетичної свідомості виступає важливим чинником формування ціннісно-сислової сфери особистості, особливо в умовах сучасних соціокультурних викликів, які супроводжуються послабленням моральних орієнтирів, зниження культурного рівня, втрати людиною моральних орієнтирів у духовній сфері (Науменко, 2021) [16].

У наукових положеннях Малихіної Ольги Андріївни самоповага інтерпретується як позитивна духовно-моральна характеристика особистості, що відображає потребу в соціальному визнанні та виступає важливим компонентом духовної самосвідомості. Дослідницею обґрунтовано психологічні умови її формування у студентському віці, зокрема розвиток адекватної самооцінки, рефлексивного ставлення до себе, позитивної мотивації, взаємодії зі значущими іншими та орієнтації на досягнення успіху, а також визначено рівні сформованості й структурні компоненти цього феномена (Малихіна, 2021) [15].

особистості, що відображає потребу високої оцінки та визнання суспільством

Отже, сучасна українська психологічна наука демонструє багатовекторність підходів до вивчення духовної самосвідомості, що охоплюють особистісний, професійний, екзистенційний та соціокультурний виміри. Узагальнення наукових досліджень свідчить, що духовна самосвідомість виступає ключовим чинником формування ціннісних орієнтацій, ідентичності та психологічної зрілості особистості. Вона розглядається як динамічний процес самопізнання та саморозвитку, що забезпечує інтеграцію внутрішнього світу людини та її взаємодію із соціальним середовищем. Духовна самосвідомість у юнацькому віці постає як інтегративна система, розвиток якої забезпечується поєднанням ціннісного становлення, емоційно-інтелектуальної чутливості до світу та формування зрілого самоставлення особистості.

1.3. Психологічний зміст та структурно-функціональний аналіз духовної самосвідомості студентів

Психологічний аналіз духовної самосвідомості студентів у юнацькому віці потребує системного розгляду її структурно-функціональної організації як багаторівневого феномена особистісного становлення. У межах цього підходу особливого значення набуває інтеграція теоретичних положень щодо принципів, компонентів і рівнів життєздійснення духовного суб'єкта, що дозволяє розкрити її цілісну психологічну природу.

У результаті теоретичного осмислення визначених Світланою Олексієвною Ставицькою принципів встановлено, що їх застосування забезпечує цілісне розкриття психологічного змісту духовної самосвідомості студентів як складного багаторівневого утворення, що інтенсивно формується в юнацькому віці. *Принцип системності* визначає духовну самосвідомість як складно організоване психічне утворення з рівневою структурою, елементи якого перебувають у взаємозалежності, взаємовпливі та розвиваються через багатопланові, причинно зумовлені й багаторівнево опосередковані зв'язки. Реалізація *принципу цілісності* забезпечує узгодженість розвитку знань, переживань і смислів, що сприяє формуванню інтегрованої картини світу та зрілого самоствалення особистості. Водночас *принцип інтегрованості* відображає процес об'єднання різних структурних елементів духовної самосвідомості в нову якісну єдність, яка характеризується зростанням рівня рефлексивності та смисложиттєвої визначеності юнацтва. *Принцип ієрархічності*, своєю чергою, дозволяє розкрити внутрішню організацію духовної самосвідомості як багаторівневої системи, де співвідношення її компонентів визначає індивідуальні особливості розвитку, глибину самопізнання та ступінь духовної зрілості особистості (Ставицька, 2012) [23]. Сукупність принципів системності, цілісності, інтегрованості та ієрархічності забезпечує науково обґрунтоване розуміння духовної самосвідомості студентів як складного, багаторівневого й взаємопов'язаного утворення, що визначає закономірності її формування та розвитку в юнацькому віці.

У межах наукового підходу, сформованого на основі теоретичного доробку Ставицької С.О. («Гене́за духовної самосвідомості юнацтва»), духовна самосвідомість розглядається як результат інтеграції кількох базових видів самосвідомості, що формуються в онтогенезі особистості та досягають відносної цілісності саме в юнацькому віці. Зокрема, *фізична самосвідомість* інтерпретується як первинний рівень усвідомлення власної тілесності та природно зумовлених характеристик, серед яких важливе місце посідає етнічна приналежність як вроджений компонент ідентичності. *Психічна самосвідомість* охоплює усвідомлення внутрішніх психічних процесів і станів, зумовлених особливостями функціонування нервової системи, що визначає індивідуальний стиль переживання та рефлексії. *Соціокультурна самосвідомість* формується у процесі соціалізації та включає засвоєння культурно-історичного досвіду, архетипових структур, традицій, цінностей і вірувань, які визначають ментальність особистості. Взаємодія етнічної та національної самосвідомості як складових соціокультурного виміру забезпечує інтеграцію фізичного, психічного та культурного рівнів, у результаті чого в юнацькому віці формується духовна самосвідомість як цілісне, багатовимірне утворення, що відображає глибинну ідентичність та смисложиттєві орієнтації особистості. *Релігійна самосвідомість* у юнацькому віці виступає важливим чинником формування духовної картини світу, оскільки забезпечує осмислення базових екзистенційних питань, структурує уявлення про добро і зло та сприяє стабілізації внутрішнього стану особистості. У психологічній науці її вплив інтерпретується неоднозначно: з одного боку, вона розглядається як ресурс соціальної адаптації та становлення адекватного самоусвідомлення, а з іншого – як потенційно обмежувальний чинник, що може гальмувати автономний розвиток особистості. Узагальнюючий підхід дозволяє трактувати релігійну самосвідомість як амбівалентний феномен, який залежно від умов і рівня розвитку особистості може як сприяти поглибленню духовної самосвідомості, так і ускладнювати процес її формування. Відповідно до концепції І. С. Булах, *моральна самосвідомість* розгортається через механізми саморефлексії та саморегуляції, що забезпечують осмислення особистісних змістів «Я» і

прийняття відповідальних рішень, формуючи такі моральні новоутворення, як гідність, честь, совість і відповідальність. У юнацькому віці ці механізми набувають більш узагальненого характеру, інтегруючись у структуру Я-концепції та входячи до складу духовної самосвідомості, де вони проявляються на рівні світоглядних орієнтацій, життєвих принципів і переконань. Волонтерська діяльність студентів-психологів виступає практичним проявом моральної самосвідомості як складової духовної самосвідомості, оскільки реалізує моральні мотиви, почуття обов'язку та соціальної відповідальності через допомогу іншим і суспільно значущу активність. Така діяльність сприяє розвитку морально-етичних якостей, особистісної зрілості та рефлексивного осмислення власної ролі в соціумі, що є важливим чинником становлення духовної самосвідомості в юнацькому віці. (Булах, Інкіна, 2024) [11]. Отже, моральна самосвідомість виступає ключовим психологічним чинником становлення духовної самосвідомості, забезпечуючи організацію особистісного досвіду та формування цілісного світогляду юнацтва.

Ольга Іванівна Климишин у свої докторській дисертаційній роботі презентує психологічну модель життєздійснення особистості як духовного суб'єкта у якому виокремлює три рівні життєздійснення особистості (Рис 1.1).



1.1 Психологічна модель життєздійснення особистості як духовного суб'єкта

Метасуб'єктний рівень життєздійснення особистості як духовного суб'єкта характеризується інтеграцією етичного, естетичного, пізнавального та

екзистенційного вимірів, що реалізуються через добродійне «плекання» життя, художньо-творче освоєння дійсності, пізнавально-перетворювальну активність і конструювання смисложиттєвих орієнтацій.

Інтерсуб'єктний рівень відображає духовну взаємодію особистості з іншими через альтруїстичну діяльність, обмін естетичними цінностями, інтеріоризацію соціокультурних смислів і здійснення духовного діалогу в процесі життєтворення, що забезпечує включення індивіда у спільний ціннісний простір.

Інтрасуб'єктний рівень життєздійснення виявляється у внутрішній роботі особистості над собою, що охоплює моральне самовдосконалення, образотворче самовираження, актуалізацію пізнавальних здібностей та екзистенційне самовизначення як основу становлення духовної автономії (Климишин, 2013) [12].

Теоретичне опрацювання наукових джерел дозволяє розглядати духовну самосвідомість у юнацькому віці як структурно організовану систему, що включає взаємопов'язані компоненти, кожен із яких виконує специфічну функцію в процесі самопізнання та смисложиттєвого становлення особистості. *Пізнавально-когнітивний компонент* відображає процес усвідомлення юнаками власного внутрішнього світу, формування уявлень про «Я», систему життєвих смислів і духовних орієнтирів, що забезпечує інтелектуальне осмислення власної ідентичності. *Емоційно-почуттєвий компонент* характеризує переживання, пов'язані із самооцінкою, ціннісним ставленням до себе та інших, а також здатність до емпатії, духовного співпереживання і внутрішньої рефлексії, що формує глибину особистісного самосприйняття. *Поведінково-діяльнісний компонент* проявляється у практичній реалізації внутрішніх переконань і цінностей у соціальній взаємодії, саморегуляції поведінки та відповідальному виборі дій відповідно до сформованих духовних орієнтирів. *Мотиваційно-вольовий компонент* забезпечує спрямованість особистості на саморозвиток і самовдосконалення, визначає силу внутрішніх спонукань до духовного зростання та здатність долати внутрішні й зовнішні труднощі на шляху становлення зрілої духовної самосвідомості. У межах реалізації свободи волі розвиток свідомості та самосвідомості особистості визначається сформованістю відповідальності як

соціальної, моральної й психологічної якості людини, що виступає найважливішою рисою характеру та відображає здатність усвідомлювати наслідки власних дій і регулювати поведінку відповідно до внутрішніх ціннісних орієнтирів. Мотиваційно-вольовий компонент духовної самосвідомості інтегрує та усвідомлює зміст пізнавально-когнітивного, емоційно-почуттєвого та поведінково-діяльнісного компонентів, забезпечуючи їх узгоджену взаємодію в єдиній структурі особистості. Формуючись пізніше за інші складові, він пов'язаний із розвитком ієрархії мотивів і довільності психічної регуляції, однак саме в юнацькому віці набуває системоутворювального значення. У результаті він виступає ключовим механізмом, що забезпечує цілісність і спрямованість духовної самосвідомості через узгодження внутрішніх смислів, переживань і реальної поведінки особистості (Ставицька, 2012) [23].

Отже, духовна самосвідомість студентів постає як інтегративна система, у якій узгоджено функціонують когнітивні, емоційні, поведінкові та мотиваційно-вольові компоненти в межах ієрархічно організованої структури життєздійснення особистості. Її розвиток у юнацькому віці забезпечується взаємодією внутрішньоособистісного, міжособистісного та смисложиттєвого рівнів, що визначає становлення духовно зрілого, відповідального та рефлексивного суб'єкта життєдіяльності.

Висновки до першого розділу

Проведений аналіз засвідчує, що у зарубіжній психології духовна самосвідомість інтерпретується як складна динамічна система, що формується на перетині гуманістичного, екзистенційного, феноменологічного та нейрокогнітивного підходів. Встановлено, що її розвиток пов'язаний із процесами самопізнання, інтеграції ідентичності, пошуку смислу життя та переживання трансцендентного досвіду, які сприяють гармонізації внутрішнього світу особистості. Духовна самосвідомість студентів виступає ключовим чинником особистісної зрілості, психологічного благополуччя та ефективної адаптації в умовах сучасного соціокультурного середовища.

В українській психологічній науці духовна самосвідомість у юнацькому віці розглядається як багатовимірне інтегративне утворення, яке формується під впливом ціннісно-сміслових, рефлексивних, емоційно-інтелектуальних та соціокультурних чинників і забезпечує цілісність особистісного розвитку. Встановлено, що її становлення відбувається у процесі активного самопізнання, інтеріоризації духовних і моральних цінностей, формування ідентичності та розвитку здатності до саморегуляції, що особливо інтенсивно проявляється в умовах освітнього середовища та сучасних суспільних викликів. Духовна самосвідомість студентської молоді виступає ключовим психологічним механізмом досягнення особистісної зрілості, самореалізації та гармонізації взаємодії особистості із соціальним і культурним простором.

Отже духовна самосвідомість студентів формується на основі принципів системності, цілісності, інтегрованості та ієрархічності, які забезпечують узгоджене функціонування її структурних компонентів, видів і внутрішніх зв'язків. Теоретико-методологічний аналіз духовної самосвідомості студентів спрямований на систематизацію наукових уявлень про дане явище, виявлення його внутрішньої структури та закономірностей розвитку, що, у свою чергу, створює підґрунтя для подальших емпіричних досліджень і розробки ефективних психолого-педагогічних засобів формування духовно зрілої особистості майбутнього фахівця.

РОЗДІЛ II. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ДУХОВНОЇ САМОСВІДОМОСТІ СТУДЕНТІВ

2.1. Вибір, характеристика та наукове обґрунтування діагностичних методик.

У межах цього розділу здійснюється організація та проведення емпіричного дослідження, особлива увага приділяється обґрунтуванню вибору психодіагностичного інструментарію, характеристиці вибірки досліджуваних, а також опису процедури збору та обробки емпіричних даних. Актуальність емпіричного аналізу зумовлена потребою виявлення реального рівня сформованості духовної самосвідомості у студентської молоді, а також визначення її структурних компонентів, індивідуально-психологічних особливостей і чинників розвитку в умовах сучасного освітнього середовища. Емпіричне дослідження духовної самосвідомості студентів є необхідним етапом наукового пізнання, що забезпечує перевірку та конкретизацію теоретико-методологічних положень, обґрунтованих у попередньому розділі. Виокремлений розділ роботи спрямований на системне дослідження духовної самосвідомості студентів як складного психічного утворення, що функціонує в єдності внутрішніх і зовнішніх чинників, і виступає основою для розробки науково обґрунтованих рекомендацій щодо її оптимізації та розвитку.

Методика *«Духовний потенціал особистості – 2»* (Е. Помиткіна) (Додаток А) є комплексним психодіагностичним інструментом, спрямованим на визначення рівня сформованості духовного потенціалу особистості та виявлення психологічних механізмів її духовного розвитку. Основною метою методики є діагностика інтегративних проявів духовності як системного утворення, що охоплює ціннісно-сміслову сферу, морально-етичні орієнтації, рефлексивність, альтруїстичну спрямованість і здатність до саморозвитку. Вона дозволяє не лише кількісно оцінити рівень духовного потенціалу, але й виявити специфіку функціонування окремих підструктур духовності, що є важливим для комплексного аналізу духовної самосвідомості студентів у юнацькому віці. Структурно методика представлена опитувальником, що містить 35 тверджень, які охоплюють різні аспекти духовного життя особистості. Відповіді респондентів фіксуються за трирівневою шкалою (0–2 бали), що забезпечує можливість

градаційного оцінювання індивідуальних проявів духовності. Зміст тверджень спрямований на виявлення широкого спектра характеристик, зокрема моральної чутливості, здатності до емпатії, альтруїзму, орієнтації на самовдосконалення, пошуку смислу життя, переживання духовної єдності зі світом, а також рефлексивного контролю власних психічних процесів. Така побудова методики дозволяє охопити як когнітивні, так і емоційно-ціннісні та поведінкові аспекти духовної самосвідомості.

Загальний показник духовного потенціалу визначається шляхом сумування балів за всіма твердженнями та інтерпретується за віковими нормативами (високий, середній, низький рівні), що дозволяє встановити ступінь сформованості духовності особистості. Водночас вертикальні та горизонтальні виміри таблиці результатів дають змогу оцінити розвиток окремих підструктур духовності та актуалізованість відповідних психологічних механізмів духовного розвитку, що забезпечує більш диференційований підхід до аналізу отриманих даних. Змістовно методика дозволяє виявити ключові психологічні особливості духовності, зокрема рівень сформованості моральної самосвідомості (совість, відповідальність, правдивість), розвиток емоційно-почуттєвої сфери (емпатія, співпереживання, здатність до альтруїзму), когнітивно-рефлексивні характеристики (усвідомлення смислу життя, самопізнання, здатність до метарефлексії), а також мотиваційно-вольові аспекти (спрямованість на самовдосконалення, духовний розвиток, ціннісні пріоритети). Окремо діагностуються елементи трансцендентного досвіду, що проявляються у переживанні єдності з іншими людьми, природою та світом загалом, що є важливим показником глибини духовної самосвідомості.

Отже, методика «Духовний потенціал особистості – 2» є валідним і змістовним інструментом дослідження духовної самосвідомості, що дозволяє здійснити її комплексну діагностику, визначити рівень сформованості духовного потенціалу студентів та виявити психологічні механізми їх духовного розвитку, що обґрунтовує доцільність її використання в емпіричному дослідженні.

Методика дослідження емоційно-почуттєвих станів особистості, розроблена Е. Помиткіним (Додаток Б), є психодіагностичним інструментом, спрямованим на виявлення рівня актуалізації духовного потенціалу особистості через аналіз домінуючих емоційних і почуттєвих переживань. Основною метою методики є

дослідження емоційно-почуттєвої сфери як важливого компонента духовної самосвідомості, що відображає внутрішню гармонію особистості, її морально-ціннісну спрямованість, здатність до переживання піднесених почуттів та емоційну регуляцію. Використання цієї методики у дослідженні духовної самосвідомості студентів дозволяє визначити характер емоційного реагування, ступінь вираженості позитивних і негативних переживань, а також рівень емоційної зрілості юнацтва.

Структурно методика представлена диференціальною шкалою емоційно-почуттєвих станів, що охоплює чотири основні модальності переживань: естетичні, морально-гуманістичні, інтелектуально-творчі та інтимно-особистісні. У межах кожної модальності подано систему позитивних і негативних емоційно-почуттєвих станів, розташованих за рівнями інтенсивності — від найвищих духовно насичених переживань до деструктивних емоційних проявів. Методика містить 80 емоційно-почуттєвих характеристик, згрупованих у чотири змістові блоки, що забезпечує комплексне охоплення різних аспектів емоційного життя особистості. Респондент оцінює частоту прояву кожного стану за трирівневою шкалою: 0 балів — «дуже рідко або ніколи», 1 бал — «іноді», 2 бали — «часто».

Особливістю обраної методики є можливість одночасного аналізу як позитивних, так і негативних емоційно-почуттєвих станів, що дозволяє визначити загальну спрямованість емоційної сфери особистості. Переважання позитивних переживань інтерпретується як показник актуалізованості духовного потенціалу, емоційної гармонійності та психологічного благополуччя, тоді як домінування негативних станів може свідчити про внутрішню дезадаптацію, фрустрацію, емоційну виснаженість або психосоматичне напруження. Такий підхід дає можливість не лише кількісно оцінити рівень емоційної насиченості духовного життя, але й виявити найбільш проблемні сфери емоційного функціонування особистості.

Інтерпретація результатів здійснюється шляхом визначення загального рівня актуалізованості духовного потенціалу в емоційно-почуттєвій сфері. Високий рівень (51–72 бали) свідчить про духовну зрілість, переважання позитивних переживань, емоційну стійкість і здатність особистості до переживання глибоких гуманістичних та естетичних почуттів. Середній рівень (21–50 балів) вказує на

часткову актуалізацію духовного потенціалу та нерівномірність прояву позитивних емоційних станів. Низький рівень (0–20 балів) характеризує недостатню емоційну насиченість духовного життя, домінування негативних переживань і труднощі емоційної саморегуляції.

Отже, методика Е. Помиткіна є науково обґрунтованим інструментом дослідження емоційно-почуттєвої сфери духовної самосвідомості, що дозволяє комплексно оцінити рівень актуалізованості духовного потенціалу студентської молоді, визначити особливості їх емоційного реагування та виявити психологічні ресурси духовного розвитку особистості у юнацькому віці.

Для емпіричного дослідження мотиваційно-смыслових аспектів духовної самосвідомості студентської молоді доцільним є використання *методики діагностики спрямованості мислення та провідних особистісних мотивів «Книжкова полиця»*, розробленої Е. Помиткіним. Зазначена методика спрямована на виявлення домінуючих потреб, мотивів і смисложиттєвих орієнтацій особистості через аналіз змістової спрямованості її мислення. Її застосування є особливо актуальним у юнацькому віці, оскільки саме на цьому етапі онтогенезу відбувається активне формування Я-концепції, ієрархії мотивів, світоглядних переконань та духовних цінностей, що становлять основу духовної самосвідомості особистості. Методика дозволяє дослідити не лише актуальні потреби студентів, але й рівень розвитку духовної мотивації, здатність до саморефлексії, самовдосконалення та осмислення власного життєвого призначення.

Структурно методика побудована у формі тематичного розподілу мисленневих спрямувань особистості на десять основних категорій, які відповідають різним рівням потреб і мотивів людини. Респондентам пропонується уявити, що десять книжкових полиць символізують різні напрями їхніх думок, після чого необхідно розподілити між ними 100 % власних мисленневих ресурсів залежно від актуальності кожної тематики. Кожна полиця репрезентує окремий тип мотивації: фізіологічні потреби, безпеку, любов і приналежність, потребу у визнанні, самоактуалізацію, духовне самовдосконалення, служіння, мудрість, праведність та святість. Таким чином, методика містить 10 тематичних блоків, що відображають поступовий перехід від базових потреб до духовних мотивів вищого порядку. Обробка результатів передбачає визначення співвідношення між дефіцитарними та

духовними мотивами, а також встановлення загального рівня розвитку духовної мотивації особистості.

У контексті дослідження духовної самосвідомості студентів методика «Книжкова полиця» має особливу діагностичну цінність, оскільки дозволяє виявити *особливості пізнавально-когнітивного та мотиваційно-вольового компонентів духовної самосвідомості*, визначених у теоретичному розділі магістерської роботи. Зокрема, пізнавально-когнітивний компонент простежується через спрямованість мислення студентів на осмислення власного внутрішнього світу, пошук життєвих смислів, прагнення до мудрості, духовного пізнання та усвідомлення свого місця у світі. Рівень актуалізації цього компонента проявляється у домінуванні мотивів самоактуалізації, мудрості, праведності та духовного самовдосконалення, що свідчить про сформованість рефлексивності, смисложиттєвих орієнтацій і духовних цінностей особистості. Водночас домінування дефіцитарних потреб може вказувати на зосередженість особистості переважно на питаннях безпеки, стабільності чи соціального схвалення, що знижує рівень духовної спрямованості мислення.

Не менш значущим у межах цієї методики є дослідження мотиваційно-вольового компонента духовної самосвідомості, який визначає внутрішню спрямованість особистості на саморозвиток, духовне зростання та реалізацію моральних ідеалів. Через аналіз провідних мотивів методика дозволяє виявити рівень сформованості довільної саморегуляції, відповідальності, здатності до усвідомленого вибору та готовності особистості долати труднощі задля реалізації духовних цілей. Особливого значення набувають показники, пов'язані з прагненням до служіння людям, примноження добра, дотримання духовних принципів і виконання особистісної місії, оскільки саме вони відображають зрілість мотиваційно-вольової сфери студентів. У юнацькому віці зазначені характеристики набувають системоутворювального значення, забезпечуючи інтеграцію внутрішніх смислів, переживань і поведінкової активності у цілісну структуру духовної самосвідомості.

Отже, методика «Книжкова полиця» Е. Помиткіна є ефективним психодіагностичним інструментом для дослідження духовної самосвідомості студентської молоді, оскільки дозволяє комплексно проаналізувати спрямованість

мислення, ієрархію мотивів та ступінь актуалізації духовних потреб особистості. Її використання забезпечує можливість виявлення особливостей смисложиттєвого самовизначення, рівня духовної мотивації, прагнення до самовдосконалення та сформованості ціннісно-смилових орієнтацій, що є важливими показниками розвитку духовної самосвідомості в юнацькому віці.

2.2. Інтерпретаційно-аналітичний розгляд результатів емпіричного дослідження

Емпіричне дослідження духовної самосвідомості в юнацькому віці було реалізоване на базі Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Для поглибленого аналізу духовної самосвідомості студентів у контексті сучасних суспільних викликів було сформовано вибірку, що налічувала 22 осіб юнацького віку за спеціальністю «Психологія», які активно залучені до освітнього процесу. Обрана категорія респондентів є науково обґрунтовано репрезентативною для дослідження, оскільки саме студенти юнацького віку перебувають у фазі інтенсивного становлення духовної самосвідомості, формування ціннісно-смилових орієнтацій та усвідомлення власної внутрішньої позиції у світі. Виокремлений підрозділ займає центральне місце в структурі емпіричної частини дослідження, оскільки саме на цьому етапі здійснюється систематизація отриманих результатів та їх наукова інтерпретація у межах теоретико-методологічних засад вивчення духовної самосвідомості. Основна мета цього етапу полягає у здійсненні комплексного кількісного та якісного аналізу емпіричних даних, що дає змогу не лише виявити провідні тенденції розвитку духовної самосвідомості студентської молоді, але й розкрити її змістово-структурні характеристики.

Інтерпретаційно-аналітичний розгляд результатів емпіричного дослідження духовної самосвідомості студентів становить ключовий етап наукового аналізу, що забезпечує перехід від фіксації первинних емпіричних показників до їх системного теоретичного осмислення та узагальнення. На цьому етапі здійснюється комплексне опрацювання отриманих даних із використанням кількісного та

якісного підходів, що дозволяє не лише виявити загальні закономірності та статистично значущі тенденції розвитку духовної самосвідомості, але й розкрити її змістові характеристики як інтегративного феномена особистості, зокрема специфіку її прояву у студентів у контексті навчальної та життєвої активності. Якісний аналіз емпіричних результатів спрямований на виявлення глибинних закономірностей функціонування духовної самосвідомості особистості студентів, що проявляються у рівні їх рефлексивності, здатності до смислотворення, внутрішньої узгодженості ціннісних орієнтацій та усвідомлення власного духовного «Я» у контексті життєвого та соціального буття.

Кількісні результати емпіричного дослідження за методикою «Духовний потенціал особистості – 2» (Е. Помиткін) представлені на рисунку 2.1.

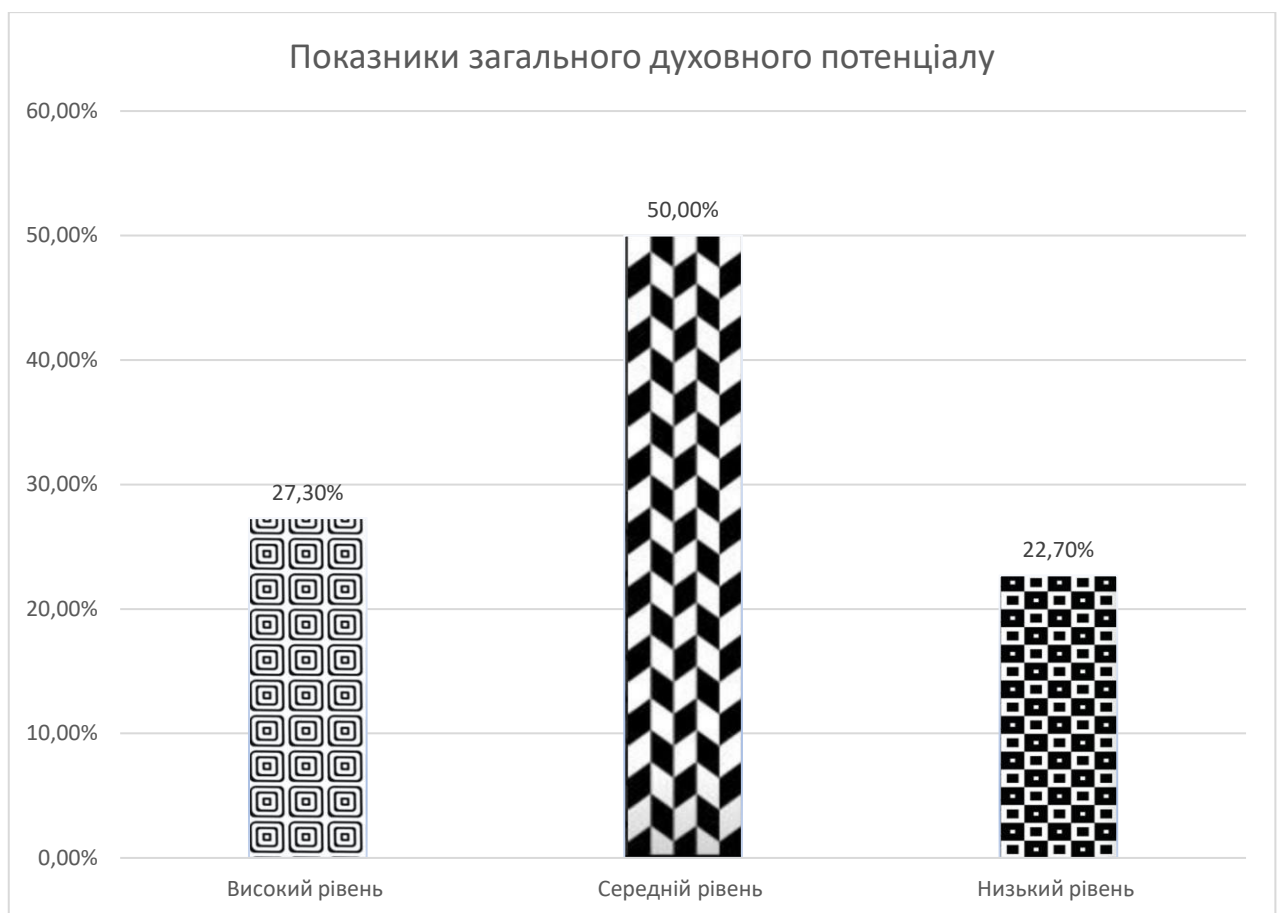


Рисунок 2.1. Рівні прояву духовного потенціалу в юнацькому віці.

За підсумковими показниками загального духовного потенціалу встановлено, що у 6 респондентів (27,3%) виявлено високий рівень духовного потенціалу (50–70 балів), у 11 осіб (50,00%) – середній рівень (24–49 балів), а у 5 осіб (22,7%) – низький рівень (до 24 балів). Отже, домінуючою є група студентів із середнім

рівнем розвитку духовного потенціалу, що свідчить про його достатню сформованість, однак із нерівномірністю актуалізації окремих структурних компонентів.

Аналіз вертикальних показників підструктур показав, що найвищі середні значення спостерігаються за емоційно-ціннісним виміром (емпатія, альтруїзм, моральна чутливість), де більшість респондентів наближаються до верхньої межі шкали. Пізнавально-рефлексивний компонент (смісложиттєві орієнтації, самопізнання, духовна рефлексія) переважно представлений на середньому рівні, що свідчить про його формування, але ще недостатню глибину інтеріоризації. Найнижчі показники зафіксовано у сфері трансцендентних переживань і духовної інтеграції, що може бути пов'язано як із віковими особливостями юнацького періоду, так і з впливом соціально-кризового контексту воєнного часу.

Горизонтальний аналіз психологічних механізмів духовного розвитку засвідчив, що найбільш актуалізованими є механізми моральної рефлексії та емпатійного реагування, тоді як механізми самотрансценденції та екзистенційного виходу за межі повсякденного досвіду виражені слабше.

Якісна інтерпретація отриманих даних свідчить, що студенти з високим рівнем духовного потенціалу характеризуються сформованою системою моральних орієнтацій, стійкою емпатійною спрямованістю, усвідомленою потребою у саморозвитку та здатністю інтегрувати особистісний досвід у цілісну смісложиттєву картину.

Респонденти із середнім рівнем духовного потенціалу демонструють загалом позитивну ціннісну спрямованість, однак їхня духовна самосвідомість характеризується фрагментарністю: переважає ситуативна моральна рефлексія, нестійкість смісложиттєвих орієнтацій та недостатньо виражена внутрішня узгодженість між цінностями, переживаннями і поведінкою.

Низький рівень духовного потенціалу у частини вибірки проявляється у домінуванні зовнішньої мотивації, обмеженій рефлексії власного внутрішнього світу та зниженій здатності до емпатійного включення, що може свідчити про недостатню інтеграцію духовних компонентів самосвідомості.

Отримані результати загалом свідчать про переважання середнього рівня духовного потенціалу студентів-психологів із тенденцією до розвитку морально-ціннісної та емпатійної складових духовної самосвідомості. Водночас виявлені диспропорції між емоційно-ціннісними, когнітивно-рефлексивними та трансцендентними компонентами вказують на необхідність цілеспрямованого розвитку глибинних смисложиттєвих і духовно-інтегративних механізмів у структурі особистості студентської молоді.

За результатами методики дослідження емоційно-почуттєвих станів особистості Е. Помиткіна встановлено, що у 7 респондентів (31,8%) домінує високий рівень актуалізованості духовного потенціалу в емоційно-почуттєвій сфері, у 10 осіб (45,5%) виявлено середній рівень, тоді як у 5 студентів (22,7%) зафіксовано низький рівень прояву позитивних емоційно-почуттєвих станів (Рисунок 2.2).

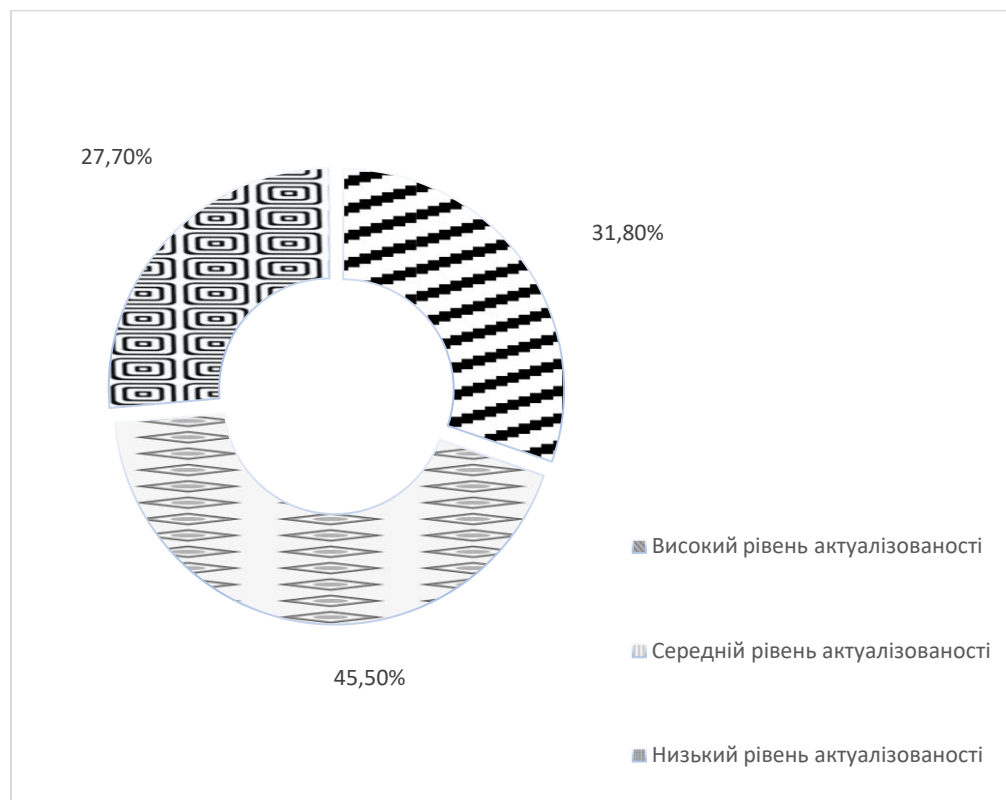


Рисунок 2.2. Рівні прояву актуалізованості духовного потенціалу в емоційно-почуттєвій сфері у студентів.

Отримані результати свідчать про переважання у більшості майбутніх психологів позитивного емоційного фону, однак водночас демонструють нерівномірність розвитку окремих складових духовної самосвідомості, що є характерним для юнацького віку та умов тривалого психоемоційного напруження, пов'язаного з російсько-українською війною.

У групі студентів із *високим рівнем* актуалізованості духовного потенціалу переважали морально-гуманістичні та інтелектуально-творчі переживання, зокрема почуття відповідальності, співчуття, зацікавленості, натхнення, вдячності та гармонії. Для цих респондентів характерною виявилася схильність до глибокої рефлексії, емоційної чутливості та позитивного ставлення до міжособистісної взаємодії. Вони демонстрували здатність до емпатійного реагування, прагнення до саморозвитку й осмислення власного життєвого призначення, що узгоджується з попередньо встановленими показниками високого духовного потенціалу за методикою «Духовний потенціал особистості – 2». Водночас у структурі їхніх переживань простежувалась тенденція до поєднання особистісної стійкості із збереженням гуманістичних цінностей навіть в умовах соціальної нестабільності.

Респонденти із *середнім рівнем* актуалізованості духовного потенціалу характеризувалися переважанням ситуативних позитивних емоційних станів над негативними, однак прояви духовно забарвлених переживань у них мали нестійкий характер. Найчастіше у цій групі фіксувалися переживання інтересу, симпатії, довіри, дружби та зацікавленості, які поєднувалися з епізодичними станами тривожності, сумнівів і внутрішньої невизначеності. Подібна емоційна амбівалентність може бути пов'язана як із віковими особливостями професійного й особистісного самовизначення студентів, так і з впливом воєнних умов, що посилюють емоційне виснаження та потребу у психологічній підтримці. Водночас наявність позитивних переживань свідчить про збереження внутрішніх ресурсів для подальшого духовного розвитку та формування зрілої духовної самосвідомості.

У студентів із *низьким рівнем* актуалізованості духовного потенціалу спостерігалось зниження інтенсивності позитивних емоційно-почуттєвих станів і

переважання негативних переживань, серед яких найчастіше проявлялися тривога, апатія, емоційна розгубленість, невдоволення та внутрішнє напруження. Такі результати можуть свідчити про труднощі емоційної саморегуляції, недостатню сформованість механізмів духовної рефлексії та обмеженість позитивного осмислення власного життєвого досвіду. Особливої уваги заслуговує той факт, що навіть у цієї групи респондентів зберігалися окремі морально-гуманістичні переживання, зокрема співчуття та прагнення підтримувати інших, що може розглядатися як потенційний ресурс для розвитку духовної самосвідомості. Отримані результати підтверджують, що емоційно-почуттєва сфера студентської молоді є чутливим індикатором духовного стану особистості та значною мірою залежить від соціально-психологічних умов життєдіяльності.

Загалом результати методики дозволяють стверджувати, що емоційно-почуттєва сфера студентів-психологів виступає важливим структурним компонентом духовної самосвідомості, оскільки відображає рівень розвитку моральних, естетичних, інтелектуально-творчих та міжособистісних переживань особистості. Переважання середнього та високого рівнів актуалізованості духовного потенціалу засвідчує наявність у більшості респондентів здатності до емпатії, рефлексії, гуманістичної спрямованості та духовного осмислення власного досвіду. Водночас виявлені прояви емоційної нестабільності й негативних переживань підтверджують необхідність психологічного супроводу студентської молоді в умовах воєнного сьогодення з метою підтримки їхнього духовного розвитку, психологічної стійкості та внутрішньої гармонізації.

За результатами методики діагностики спрямованості мислення та провідних особистісних мотивів «Книжкова полиця» Е. Помиткіна встановлено, що у 8 респондентів (36,4%) переважає високий рівень розвитку духовної мотивації, у 9 студентів (40,9%) виявлено середній рівень, тоді як у 5 осіб (22,7%) домінують переважно дефіцитарні мотиви та потреби нижчого порядку (Рисунок 2.2).

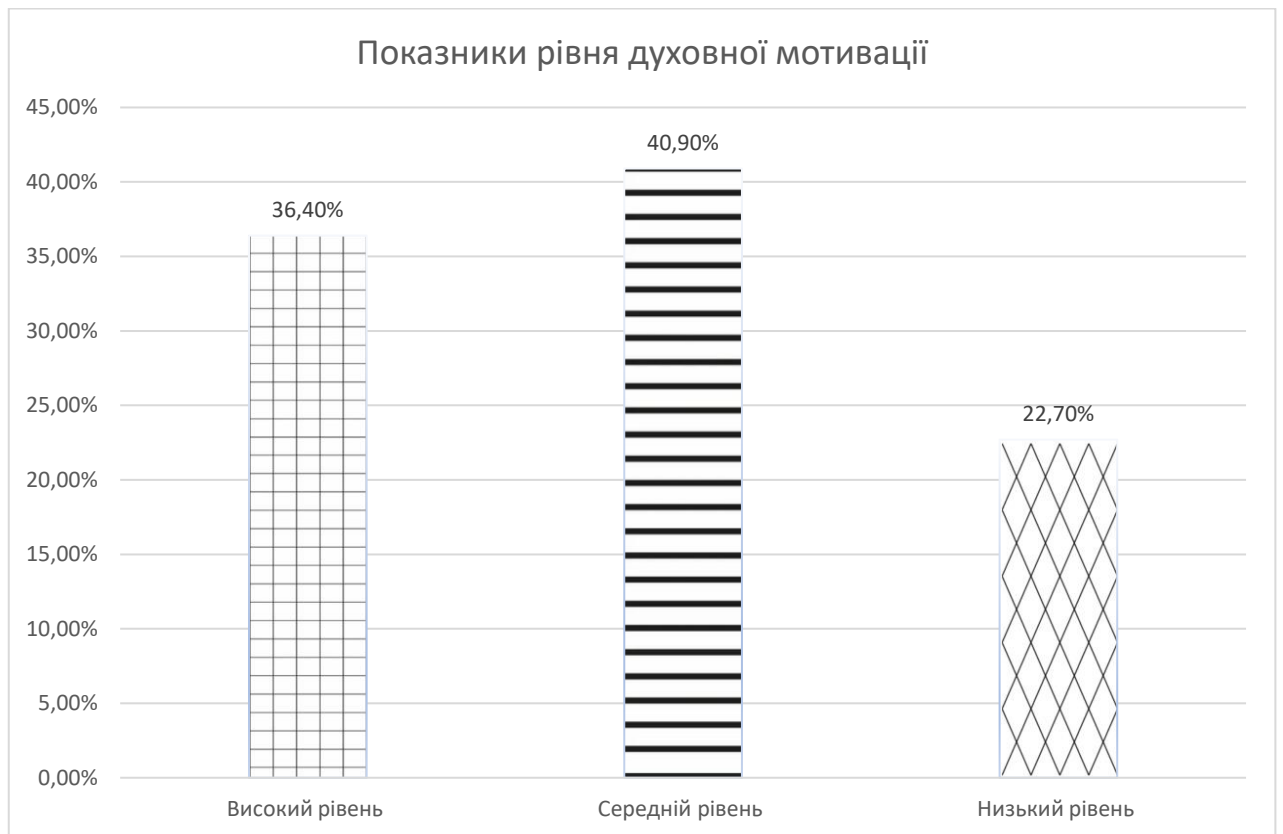


Рисунок 2.3. Рівні прояву розвитку духовної мотивації в юнацькому віці.

Отримані результати свідчать про те, що у більшості майбутніх психологів мислення спрямоване не лише на задоволення базових потреб, а й на осмислення духовних, моральних і смисложиттєвих аспектів власного існування. Це узгоджується з даними попередніх методик, які засвідчили переважання середнього та високого рівнів духовного потенціалу й актуалізованості позитивних емоційно-почуттєвих станів у структурі духовної самосвідомості студентської молоді.

У групі респондентів із високим рівнем духовної мотивації домінували мотиви саморозвитку, служіння іншим, пошуку мудрості, дотримання моральних принципів та усвідомлення власної життєвої місії. Студенти цієї категорії значну частину мисленнєвої активності спрямовували на питання духовного самовдосконалення, допомоги людям, професійного становлення та осмислення свого місця у суспільстві. Для них характерними виявилися високий рівень рефлексивності, сформованість ціннісно-сміслових орієнтацій, прагнення до внутрішньої гармонії та усвідомленої самореалізації. Особливо важливим є те, що

в умовах тривалої російсько-української війни у цих студентів посилюється орієнтація на соціальну відповідальність, психологічну допомогу іншим та пошук гуманістичних смислів професійної діяльності психолога.

У респондентів із середнім рівнем духовної мотивації спостерігалася поєднання духовних і дефіцитарних потреб, що свідчить про внутрішню суперечливість мотиваційної сфери юнацького віку. Поряд із прагненням до самореалізації, особистісного розвитку та міжособистісної підтримки у них зберігалася значущість мотивів безпеки, стабільності, соціального схвалення та впевненості у майбутньому. Такий результат є психологічно закономірним, оскільки юнацький вік характеризується активним процесом професійного й особистісного самовизначення, що супроводжується пошуком внутрішньої опори та життєвої визначеності. Водночас переважання у структурі мотивів духовно орієнтованих тенденцій свідчить про наявність потенціалу до подальшого розвитку зрілої духовної самосвідомості.

У студентів із низьким рівнем духовної мотивації провідними виявилися мотиви, пов'язані переважно з фізичною та психологічною безпекою, потребою у стабільності, підтримці та соціальному визнанні. У структурі їхнього мислення меншою мірою представлені прагнення до духовного самопізнання, служіння, морального самовдосконалення чи осмислення екзистенційних аспектів життя. Подібні результати можуть бути зумовлені високим рівнем психоемоційного напруження, невизначеністю соціальної ситуації та переживанням наслідків воєнного стану, які актуалізують базові потреби особистості. Водночас навіть у цій групі респондентів частково проявлялися мотиви допомоги іншим та професійного саморозвитку, що свідчить про збереження потенційних ресурсів духовного становлення.

Аналіз результатів методики дозволяє констатувати, що спрямованість мислення студентів-психологів значною мірою пов'язана зі сформованістю пізнавально-когнітивного та мотиваційно-вольового компонентів духовної самосвідомості. Високі показники духовної мотивації супроводжувалися прагненням до саморефлексії, пошуку життєвих смислів, духовного

самовдосконалення та реалізації гуманістичних цінностей, тоді як переважання дефіцитарних мотивів відображало зосередженість особистості на подоланні внутрішньої тривожності й забезпеченні психологічної стабільності. Отримані результати підтверджують, що юнацький вік є сенситивним періодом формування духовної самосвідомості, у межах якого відбувається активне становлення ціннісно-сислової сфери, життєвих орієнтацій та внутрішньої мотивації особистості.

2.3. Психологічні рекомендації щодо розвитку духовної самосвідомості студентської молоді

Результати теоретичного аналізу проблеми духовної самосвідомості та дані проведеного емпіричного дослідження засвідчили, що розвиток духовної самосвідомості студентської молоді є важливою умовою особистісного становлення, формування ціннісно-сислової сфери та забезпечення внутрішньої цілісності особистості. Встановлено, що студентський вік виступає сензитивним періодом для становлення духовних орієнтацій, переосмислення життєвих смислів, формування світоглядних установок і розвитку здатності до самопізнання та саморефлексії. Водночас виявлені особливості розвитку окремих компонентів духовної самосвідомості актуалізують необхідність розроблення цілеспрямованих психологічних рекомендацій, спрямованих на її подальший розвиток.

Необхідність розроблення психологічних рекомендацій зумовлена тим, що духовна самосвідомість не формується спонтанно, а розвивається під впливом освітнього середовища, міжособистісної взаємодії, індивідуального досвіду та рефлексивної активності особистості. У зв'язку з цим важливого значення набуває створення психолого-педагогічних умов, які сприятимуть поглибленню самопізнання, розвитку духовних цінностей, усвідомленню життєвих смислів та формуванню здатності до осмисленого саморозвитку студентської молоді.

Відповідно до положень Я. М. Бугерко, викладених у статті «Психологічні особливості розвитку духовного потенціалу студентської молоді», розвиток духовної самосвідомості студентів доцільно забезпечувати в умовах

гуманізованого та духовно орієнтованого освітнього середовища, що сприяє розкриттю внутрішньої свободи та самореалізації особистості. У цьому контексті навчальна діяльність має набувати статусу суб'єктно значущого процесу самопізнання, у межах якого студент усвідомлює власну унікальність і поступово формує здатності до самоаналізу, саморегуляції та самооцінки. Особливого значення набуває створення психодуховного простору міжсуб'єктної взаємодії, в якому освітній процес наповнюється особистісними смислами та цінностями. Такий підхід забезпечує актуалізацію духовного потенціалу через включення студента в ситуації вільного співробітництва, відповідального самовизначення та ціннісного ставлення до власної життєдіяльності. У результаті формуються умови для цілісного розвитку духовної самосвідомості як інтегративної основи особистісного становлення майбутнього фахівця (Бугерко, 2015) [5].

Першим напрямом психологічної роботи доцільно визначити *розвиток духовної рефлексії* та самопізнання студентів. Результати дослідження продемонстрували недостатню інтеріоризацію пізнавально-рефлексивного компонента духовної самосвідомості, що проявилось у нестійкості смисложиттєвих орієнтацій і ситуативному характері моральної рефлексії у частини респондентів. Відповідно до положень Віктора Франкла, пошук життєвого смислу виступає провідним механізмом особистісного становлення та подолання екзистенційної невизначеності (Frankl, 2014) [27]. Спираючись на наукові підходи І. Д. Беха, викладені у статті «Рефлексія в дзеркалі духовності особистості», розвиток духовної самосвідомості студентської молоді доцільно розглядати як процес, що ґрунтується на поглибленні рефлексивної активності, яка виступає внутрішнім механізмом становлення духовного Я, оскільки вона є тим внутрішнім підґрунтям, на основі якого і можливий духовний розвиток (Бех, 2011) [1]. У зв'язку з цим рекомендовано впровадження рефлексивних практик: ведення щоденників самоспостереження, технік автобіографічної рефлексії, написання есе «Моє життєве призначення», «Цінності, які визначають моє майбутнє», а також вправ на осмислення життєвого досвіду.

Другим напрямом є формування *ціннісно-сислової інтеграції особистості*, оскільки у студентів із середнім рівнем духовного потенціалу виявлено розрив між переживаннями, цінностями та поведінкою. Концепція Абрахам Маслоу підкреслює, що духовний розвиток пов'язаний із переходом від дефіцитарних потреб до буттєвих цінностей, самореалізації та самотрансценденції. Враховуючи домінування у частини вибірки мотивів безпеки та стабільності, доцільним є використання тренінгових занять, спрямованих на усвідомлення особистісних цінностей, формування життєвих пріоритетів і розвиток внутрішньої узгодженості. Ефективними можуть бути вправи «Ціннісна ієрархія», «Моє життєве дерево», «Майбутнє Я» та побудова індивідуальної карти життєвих смислів. Відповідно до положень Я. М. Бугерко, викладених у статті «Професійна підготовка майбутніх фахівців у контексті духовного саморозвитку», розвиток духовної самосвідомості студентської молоді доцільно забезпечувати в межах поетапно організованого освітнього циклу, що інтегрує інформаційно-пізнавальний, нормативно-регуляційний, ціннісно-рефлексивний та духовно-самореалізаційний компоненти. Така структура підготовки сприяє поєднанню професійного становлення з поглибленням екзистенційно-сислової та духовної зрілості майбутнього фахівця. Особливого значення набуває створення ціннісно-сислового освітнього середовища, у якому активізуються процеси самопізнання, саморозуміння та саморозвитку студентів. Ефективним інструментом розвитку духовної самосвідомості виступають інтерактивні та тренінгові технології (діалогічно-дискусійні методи, рольові ігри, психодрама, психомалюнок, естетотерапія та елементи медитативних технік), що забезпечують суб'єктно значуще осягнення навчального і життєвого досвіду (Бугерко, 2025) [6]. У цьому контексті паритетна взаємодія викладача і студента виступає ключовою умовою формування рефлексивної Я-концепції та духовного потенціалу особистості. Результатом реалізації таких умов є становлення духовно зрілого фахівця, здатного до самореалізації та відповідальної професійної діяльності.

Третім напрямом визначено розвиток емоційно-духовної компетентності та психологічної стійкості, оскільки у 22,7% студентів зафіксовано низький рівень

актуалізованості духовного потенціалу в емоційно-почуттєвій сфері з переважанням тривоги, апатії та внутрішнього напруження. Дослідники емоційної регуляції підкреслюють значущість розвитку емоційної усвідомленості як основи внутрішньої гармонізації особистості. У зв'язку з цим доцільним є впровадження програм психологічної підтримки, що включають техніки емоційної саморегуляції, вправи на усвідомлення емоцій, розвиток емпатії, арттерапевтичні методи, практики вдячності та ресурсно-орієнтовані інтервенції.

Четвертим напрямом є посилення *духовної мотивації* та професійно-гуманістичної спрямованості майбутніх психологів. Дослідження показало, що хоча у більшості респондентів переважають мотиви саморозвитку та служіння, у частини студентів зберігається орієнтація на дефіцитарні потреби. Відповідно до концепції М. Й. Боришевського розвиток духовних потреб є запорукою особистісної довершеності людини, а мотиваційна складова у духовному вдосконаленні має важливе значення (Боришевський, 2013) [4, с. 78]. У дисертаційному дослідженні С. В. Інкіної, присвяченому психологічним чинникам моральної мотивації волонтерської діяльності в юнацькому віці, обґрунтовано доцільність гуманістично орієнтованого та особистісно-центричного підходу як базової умови формування моральних цінностей і стійкої мотивації до добровільної діяльності. Наголошується на ефективності партнерської взаємодії, інтерактивних форм роботи, позитивного підкріплення, психологічного супроводу та поєднання групових і індивідуальних форм консультування, що в сукупності забезпечує підвищення рівня моральної мотивації та відповідальності волонтерів юнацького віку (Інкіна, 2026) [11, с.153]. Отже, залучення студентів до психологічного волонтерства, просвітницьких заходів, соціальних ініціатив та професійних проєктів допомоги сприятиме актуалізації мотивів служіння, відповідальності та професійної місії психолога.

Окремої уваги потребує п'ятий напрям, а саме створення *духовно-розвивального освітнього середовища* у закладі вищої освіти. Наукові підходи І. Беха акцентують значення виховного простору та патріотично-громадянської складової духовного становлення особистості (Бех, 2018) [2]. У цьому контексті

рекомендовано організацію рефлексивних груп, психологічних клубів духовного розвитку, тематичних зустрічей із питань цінностей, життєтворчості, морального вибору та професійної етики психолога. Такі форми роботи сприятимуть інтеграції когнітивного, емоційного і мотиваційного компонентів духовної самосвідомості. Ефективним напрямом розвитку духовної самосвідомості студентів є залучення їх до рефлексивно-діалогічних форм роботи (дискусій, тренінгів самопізнання, ціннісних обговорень, духовно-творчих практик), що сприяють поглибленню саморозуміння, розвитку здатності до самотворення та формуванню суб'єктної позиції щодо власного духовного становлення. Важливою психологічною умовою розвитку духовної самосвідомості студентської молоді є стимулювання духовно-творчої активності та ціннісного самовизначення через включення студентів у культурно-освітню й соціально значущу діяльність, що забезпечує актуалізацію духовного потенціалу особистості та її орієнтацію на саморозвиток і самовдосконалення.

У контексті наукових положень М. В. Савчина доцільним є розгляд духовної самосвідомості студентської молоді як інтегрального феномена, що відображає усвідомлення особистістю власної духовної природи та її місця у соціокультурному й цивілізаційному вимірах. Розвиток цього утворення має ґрунтуватися на формуванні цілісного уявлення про людину як духовно детермінованої особистості, здатної до самопізнання, морального вибору та внутрішнього самовдосконалення. Важливим напрямом є актуалізація рефлексії щодо змісту духовного життя, подолання проявів бездуховності та розвиток ціннісно-сміслових орієнтацій у процесі навчально-виховної взаємодії (Савчин, 2010) [20]. У цьому контексті освітнє середовище має виконувати функцію простору підтримки духовного становлення, де поєднуються психологічні, педагогічні та культурно-етичні впливи. Відповідно до положень статті М. В. Савчина «Духовна парадигма розвитку українського суспільства», розвиток духовної самосвідомості студентської молоді доцільно розглядати крізь призму цілісного розуміння людини як єдності духу, душі та тіла, що забезпечує формування гармонійної та зрілої особистості (Савчин, 2020) [18, с. 480]. Доцільно

впроваджувати «Програму розвитку базових компонентів духовної самосвідомості у юнацькому віці» (автор Ставицька С.О.), яка створює для юнацтва умови набуття різнопланового особистісно-індивідуального досвіду і полегшує перехід з індивідуально-особистісного та особистісно-індивідуального на індивідуально-суб'єктний рівень становлення і розвитку духовної самосвідомості (Ставицька, 2012) [23]. Актуальним є «Християнсько-психологічний супровід духовного розвитку особистості в умовах освітнього процесу» розроблений О.І. Климишин, що включає три напрями – психологічне консультування, психокорекцію та екзистенційно-гуманістичну психотерапію (Климишин, 2013) [12]. Освітній процес має бути спрямований на актуалізацію ціннісно-сміслових орієнтацій, у яких духовні засади набувають провідного значення у становленні громадянської позиції та відповідальності. Важливим є інтегрування духовних цінностей у систему професійної підготовки студентів, що сприяє усвідомленню вищих життєвих цілей та розвитку надіндивідуальних смислів буття. Такий підхід створює підґрунтя для формування духовно зрілої особистості, здатної до конструктивної соціальної взаємодії та самореалізації у суспільстві.

Отже, розроблені рекомендації орієнтовані на цілісний розвиток духовної самосвідомості студентів через активізацію рефлексивно-сміслових механізмів, зміцнення ціннісної сфери, розвиток емоційної стійкості, самотрансценденції та професійно-гуманістичної мотивації. Їх практична реалізація сприятиме формуванню внутрішньо узгодженої, духовно зрілої особистості майбутнього психолога, здатної до усвідомленого життєтворення та професійного служіння в умовах сучасних суспільних викликів.

Висновки до другого розділу

Результати емпіричного дослідження за методикою «Духовний потенціал особистості – 2» засвідчили переважання у студентів середнього рівня розвитку духовного потенціалу, що свідчить про достатню сформованість духовної самосвідомості за наявності нерівномірного розвитку окремих її структурних компонентів. Виявлено, що когнітивно-рефлексивні й трансцендентні компоненти потребують подальшого розвитку та глибшої особистісної інтеграції.

Результати, отримані за методикою дослідження емоційно-почуттєвих станів особистості Е. Помиткіна, засвідчили переважання у більшості студентів-психологів середнього та високого рівнів актуалізованості духовного потенціалу, що проявляється у розвитку морально-гуманістичних, естетичних, інтелектуально-творчих та інтимно-особистісних переживань. Встановлено, що позитивні емоційно-почуттєві стани пов'язані зі здатністю до емпатії, рефлексії, духовного самопізнання та гуманістичної спрямованості особистості, тоді як наявність негативних переживань відображає вплив соціально-психологічної напруженості воєнного часу на емоційну сферу юнацтва.

Результати методики діагностики спрямованості мислення та провідних особистісних мотивів «Книжкова полиця» засвідчили, що у більшості студентів-психологів переважають духовно орієнтовані мотиви, пов'язані із саморозвитком, пошуком життєвих смислів, служінням іншим та професійною самореалізацією, що свідчить про сформованість мотиваційно-вольового та пізнавально-когнітивного компонентів духовної самосвідомості. Водночас частина респондентів демонструє домінування дефіцитарних потреб, зумовлених прагненням до безпеки, стабільності та соціальної підтримки, що відображає вплив вікових особливостей юнацтва й сучасних соціально-психологічних умов на процес духовного становлення особистості.

Розроблені психологічні рекомендації щодо розвитку духовної самосвідомості студентської молоді ґрунтуються на результатах емпіричного дослідження та сучасних наукових підходах і передбачають реалізацію таких основних напрямків: розвиток духовної рефлексії та самопізнання, формування ціннісно-сміслової інтеграції особистості, розвиток емоційно-духовної компетентності та психологічної стійкості, посилення духовної мотивації й професійно-гуманістичної спрямованості, а також створення духовно-розвивального освітнього середовища.

ВИСНОВКИ

У нашій бакалаврській роботі було досліджено психологічні особливості духовної самосвідомості в юнацькому віці та розкрито психологічний зміст поняття «духовна самосвідомість». Узагальнення зарубіжних психологічних підходів свідчить, що духовна самосвідомість інтерпретується як складна динамічна система, що формується на перетині гуманістичного, екзистенційного, феноменологічного та нейрокогнітивного підходів. Сучасні українські психологічні дослідження підкреслюють, що духовна самосвідомість у юнацькому віці формується під впливом освітнього середовища, соціокультурних чинників і національно-ідентифікаційних процесів та виступає ключовим детермінантом психологічної зрілості, самореалізації й гармонійної взаємодії особистості із соціальним середовищем. Здійснивши аналіз наукових доробків психологів ми розглядаємо поняття духовна самосвідомість як інтегративне багаторівневе утворення особистості, що забезпечує усвідомлення власної сутності, ціннісно-сміслових орієнтацій і життєвого призначення на основі єдності рефлексії, саморегуляції та саморозвитку. Розкривши психологічний зміст та структурно-функціональний аналіз духовної самосвідомості студентів ми наголошуємо, що досліджуваний феномен формується на основі принципів системності, цілісності, інтегрованості та ієрархічності, які забезпечують узгоджене функціонування її структурних компонентів, видів і внутрішніх зв'язків. Розглянуто інтеграцію фізичного, психічного, соціокультурного, релігійно-морального та національно-етнічного рівнів самосвідомості як основу становлення духовної самосвідомості в юнацькому віці, що забезпечує формування цілісної ідентичності та смисложиттєвих орієнтацій особистості. Окреслено її структурні компоненти, зокрема когнітивний, емоційно-почуттєвий, поведінково-діяльнісний і мотиваційно-вольовий, взаємодія яких забезпечує самопізнання, внутрішню інтеграцію досвіду, моральну саморегуляцію та спрямованість на саморозвиток і духовне вдосконалення.

У процесі емпіричного дослідження духовної самосвідомості студентів була використана методика «Духовний потенціал особистості – 2» (Е. Помиткін) За результатами методики встановлено, що у 27,3% респондентів виявлено високий рівень духовного потенціалу, у 50,0% – середній рівень, у 22,7% – низький рівень розвитку досліджуваного показника. Домінування середнього рівня свідчить про загалом сформовану, але нерівномірну структуру духовного потенціалу студентів. Якісний аналіз засвідчує перевагу емоційно-ціннісної складової при відносно слабшій вираженості трансцендентно-екзистенційних аспектів духовності. Загалом духовний потенціал характеризується як достатній, але такий, що потребує поглиблення смисложиттєвих і рефлексивних механізмів розвитку. Аналіз результатів, отриманих за методикою дослідження емоційно-почуттєвих станів особистості, дозволив виявити що 31,8% студентів мають високий рівень актуалізації духовного потенціалу в емоційно-почуттєвій сфері, 45,5% – середній рівень, 22,7% – низький рівень. Отримані дані свідчать про переважання позитивного емоційного фону при наявності вираженої варіативності показників. Якісно результати відображають домінування морально-гуманістичних переживань у частини студентів при водночас емоційній амбівалентності більшості вибірки. Загалом емоційно-почуттєва сфера виступає чутливим індикатором рівня сформованості духовної самосвідомості та її стабільності. За допомогою методики «Книжкова полиця» встановлено, що 36,4% респондентів мають високий рівень духовної мотивації, 40,9% – середній рівень, 22,7% – низький рівень із перевагою дефіцитарних мотивів. Переважання середнього рівня свідчить про формування духовно орієнтованої мотиваційної сфери у більшості студентів. Якісний аналіз показує поєднання духовних і базових потреб у структурі мотивації, що є типовим для юнацького віку. Загалом мотиваційна сфера характеризується як перехідна, з вираженим потенціалом до подальшої духовної інтеграції та зростання.

На основі теоретичного та емпіричного дослідження ми розробили психологічні рекомендації щодо розвитку духовної самосвідомості студентської

молоді. Ключовими напрямками психологічного забезпечення розвитку духовної самосвідомості визначено: розвиток духовної рефлексії та самопізнання, формування ціннісно-сислової інтеграції особистості, посилення емоційно-духовної компетентності та психологічної стійкості, а також розвиток духовної мотивації й гуманістичної спрямованості майбутніх психологів. Реалізація цих напрямів передбачає використання рефлексивних, тренінгових, арттерапевтичних і діалогічних методів, спрямованих на гармонізацію внутрішнього світу, усвідомлення життєвих смислів і зміцнення морально-ціннісних орієнтацій. Окремо підкреслюється значущість створення духовно-розвивального освітнього середовища, яке інтегрує психологічні, педагогічні та культурно-етичні впливи й забезпечує цілісність духовного становлення особистості. Важливим є також залучення студентів до рефлексивно-діалогічних форм роботи, соціально значущої діяльності та волонтерських практик, що сприяє актуалізації мотивів служіння, відповідальності та самореалізації. У сукупності запропоновані рекомендації забезпечують формування духовно зрілої особистості, здатної до усвідомленого життєтворення та професійного самоздійснення в умовах сучасних соціальних викликів. Загалом запропоновані рекомендації спрямовані на забезпечення цілісного розвитку духовної самосвідомості студентів через узгоджене поєднання рефлексивно-сислових, ціннісно-мотиваційних, емоційно-регуляційних і середовищних впливів, що створює умови для становлення духовно зрілої, саморефлексивної та соціально відповідальної особистості майбутнього фахівця.

Проведене дослідження не вичерпує всієї проблематики розвитку духовної самосвідомості студентської молоді та окреслює перспективні напрями подальших наукових розвідок, пов'язаних із поглибленим вивченням її психологічних детермінант у контексті сучасного освітнього середовища та міжособистісної взаємодії. Перспективним є дослідження ролі викладача як суб'єкта духовно-орієнтованого впливу, а також розробка й апробація комплексних психолого-педагогічних програм, спрямованих на посилення рефлексивності, ціннісно-сислової інтеграції та духовно-моральної зрілості студентської молоді.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех І. Д. Рефлексія в дзеркалі духовності особистості // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський, 2011. Вип. 15, кн. 1. С. 3–15.

2. Бех І.Д. Особистість на шляху до духовних цінностей : монографія. Київ Чернівці : «Букрек», 2018. 320 с. URL: <https://lnk.ua/h8JTiaqsZ>

3. Боришевський М.Й., Шевченко О.В., Володарська Н.Д. Психологічні закономірності розвитку духовності особистості: монографія. К.: Педагогічна думка, 2011. 200 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/5077/1/11-12_.pdf

4. Боришевський М.Й., Пилипенко Л. І., Пенькова О.І. Виховання духовності особистості : навчально-методичний посібник за заг. ред. М. Й. Боришевського. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. 104 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/1531/2/%D0%BA%D0%BD%D0%B8%D0%B3%D0%B0%282%29.pdf>

5. Бугерко Я. М. Психологічні особливості розвитку духовного потенціалу студентської молоді. Актуальні проблеми психології. Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка Національної академії педагогічних наук України, 2015. С. 34-45

6. Бугерко Я. Професійна підготовка майбутніх фахівців у контексті духовного саморозвитку. Слобожанський науковий вісник. Психологія. 2025. № 2. DOI: <https://doi.org/10.32782/psyspu/2025.2.2>

7. Гульбс О., Лантух І. Проблема розвитку свідомості та самосвідомості особистості викладача. Психологічний журнал. 2022. № 8. DOI: <https://doi.org/10.31499/2617-2100.8.2022.258308>

8. Діхтяренко С., Татарова А. Психологічні особливості національної самосвідомості здобувачів вищої освіти. Психологічний журнал. 2024. № 13. С. 14–23. DOI: <https://doi.org/10.31499/2617-2100.13.2024.314994>

9. Дробот О., Митрофанова С. Психосемантичний підхід у дослідженнях професійної самосвідомості майбутніх психологів. Проблеми сучасної психології. 2019. № 46. DOI: <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2019-46.114-134>

10. Зимянський А. Р. Психологічні умови розвитку моральної самосвідомості підлітків : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Дрогобич, 2015. 226 с.
11. Інкіна С.В. Психологічні чинники моральної мотивації волонтерської діяльності в юнацькому віці : дис. ... канд. психологічних наук : 053 Психологія. Київ, 2026. 237 с. URL: https://udu.edu.ua/images/data_file/viddil_aspirant/Doctor_filosofii/Inkina/Inkina_dis.pdf
12. Климишин О.І. Християнсько-психологічні основи духовного розвитку особистості: дис. ... д-ра психологічних наук : 19.00.07. Івано-Франківськ, 2013. 492 с.
13. Коняєва Л. Духовно-моральні аспекти професійної соціалізації студентів-психологів. Психологія і особистість. 2021. № 1. DOI: <https://doi.org/10.33989/2226-4078.2021.1.227233>
14. Лаппо В.В. Теоретико-методичні засади формування духовних цінностей студентської молоді в навчально-виховному процесі вищого навчального закладу: дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.07. Київ, 2018. 475 с.
15. Малихіна О.А. Психологічні умови формування самоповаги у студентів вищих навчальних закладів: дис. ... канд. психологічних наук : 19.00.07. Київ, 2021. 292 с.
16. Науменко О.А. Психологічні особливості розвитку естетичної свідомості студентів соціономічних спеціальностей : дис. ... канд. психологічних наук : 19.00.01. Київ, 2021. 229 с.
17. Савчин М. В. Моральна свідомість та самосвідомість особистості : монографія. Дрогобич: РВВ ДДПУ імені Івана Франка, 2009. 288 с.
18. Савчин М. Духовна парадигма розвитку українського суспільства // Збірник наукових праць за матеріалами всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю „Тоталітаризм як система знищення національної пам'яті“, 11-12 червня 2020 року. Львів : Друкарня Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького, 2020. С. 477–480.

19. Савчин М. Теоретико-методологічна ресурсність духовної парадигми психології в дослідженні особистості. Психологія особистості. 2015. № 6 (1). С. 42–52. DOI: <https://doi.org/10.15330/ps.6.1.42-52>
20. Савчин М.В. Духовний потенціал людини: монографія. Вид. 2-ге, перероб. і допов. - Івано-Франківськ : Місто НВ, 2010. 507 с.
21. Співак Л. М. Психологічні основи розвитку національної самосвідомості в юнацькому віці : дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.07. Київ, 2016. 491 с.
22. Співак Л. М. Психологія розвитку національної самосвідомості особистості в юності : монографія. Кам'янець-Подільський : Рута, 2015. 299 с.
23. Ставицька С.О. Генеза духовної самосвідомості юнацтва: дис. ... д-ра психологічних наук : 19.00.07. Київ, 2012. 470 с.
24. Adamczyk K., Zarzycka B., Zawada K. Daily spiritual experiences and purpose in life: The mediating role of loneliness and moderating role of satisfaction with social and intimate relationships. *Psychology of Religion and Spirituality*, 14, 2022. Pp. 416–423. <https://doi.org/10.1037/rel0000475>
25. Bock N. A., Hall M. E. L., Wang D. C., Hall T. W. The role of attachment to God and spiritual self-awareness in predicting evangelical Christians' appraisals of suffering. *Mental Health, Religion & Culture*. 2018. Vol. 21. № 4. Pp. 353–369. DOI: <https://doi.org/10.1080/13674676.2018.1494706>
26. Einolf C.J. Daily spiritual experiences and prosocial behavior. *Social Indicators Research*, 110(1), 71–87.
27. Frankl V. E. *The Will to Meaning: Foundations and Applications of Logotherapy*. New York: Penguin, 2014.
28. Gallegos, M.L., Segrin, C. Exploring the mediating role of loneliness in the relationship between spirituality and health: Implications for the Latino health paradox. *Psychology of Religion and Spirituality*, 11 (3), 2019. Pp. 308–318. <https://doi.org/10.1037/rel0000180>

29. García-Alandete J. The place of religiosity and spirituality in Frankl's logotherapy: Distinguishing salvific and hygienic objectives. *Journal of Religion and Health*. 2024. Vol. 63. Pp. 6–30. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10943-023-01760-4>
30. Grossi D., Longarzo M. Neurocognitive dimensions of self-consciousness. *Rivista internazionale di Filosofia e Psicologia*. Vol. 7. №. 1, 2016. DOI: <https://doi.org/10.4453/rifp.2016.0007>
31. Haynes C. Identity, transcendence and the true self: Insights from psychology and contemplative spirituality. *HTS Teologiese Studies / Theological Studies*. 2016. Vol. 72. № 4. Pp. 1–8. URL: <https://hts.org.za/index.php/hts/article/view/3455/8740>
32. Okan N., Ekşi H. Spirituality in logotherapy. *Spiritual Psychology and Counselling*, 2 (2), 2017. 143–164. <https://doi.org/10.12738/spc.2017.2.0028>
33. Pardini D.A., Plante T.G., Sherman A., Stump J.E. Religious faith and spirituality in substance abuse recovery: Determining the mental health benefits. *Journal of Substance Abuse Treatment*, 2020. 19 (4), 347–354.
34. Preston J.L., Coleman T. J., Shin F. Spirituality of science: Implications for meaning, well-being, and learning. *Personality and Social Psychology Review*. 2023. Vol. 51. № 4. DOI: <https://doi.org/10.1177/01461672231191356>
35. Preston J., Shin F. Spiritual experiences evoke awe through the small self in both religious and non-religious individuals. *Journal of Experimental Social Psychology*. 2017. Vol. 70. Pp. 212–221. URL: <https://doi.org/10.1016/j.jesp.2016.11.006>
36. Rutjens B.T., Preston J L. Science and religion: A rocky relationship shaped by shared psychological functions. In Routledge C., Vail K. (Eds.), *The science of religion, spirituality, and existentialism*. 2020. Pp. 373–385.
37. Steger M F. Experiencing meaning in life: Optimal functioning at the nexus of well-being, psychopathology, and spirituality. In Wong P. T. P. (Ed.), *The human quest for meaning*. 2013. Pp. 211–230.
38. Sweet H. C., Paul R. A. Religion spirituality, and mental health. In S. H. Koh, G. G. Mejia, & H. M. Gould (Eds.), *Diversity in action*. 2022. Pp. 139–154

39. Temple M., Gall T. L. Working Through Existential Anxiety Toward Authenticity: A Spiritual Journey of Meaning Making. *Journal of Humanistic Psychology*. 2016. Vol. 58. № 2. Pp. 168–193. URL: <https://doi.org/10.1177/0022167816629968>
40. Wixwat M., Saucier G. Being spiritual but not religious. *Current Opinion in Psychology*. 2021. Vol. 40. Pp. 121–125. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.copsy.2020.09.003>
41. Zahavi D. Phenomenological Approaches to Self-Consciousness. *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. 2023. URL: <https://seop.ilc.uva.nl/entries/self-consciousness-phenomenological/>

ДОДАТКИ

Додаток А

Методика визначення духовного потенціалу та дослідження психологічних механізмів духовного розвитку «*Духовний потенціал особистості* — 2» (автор Е. Помиткін)

Інструкція для учасників: Оцініть подані нижче твердження від 0 до 2-х балів за шкалою: 0 балів — ні; 1 бал — частково так; 2 бали — так, дійсно, — та внесіть відповідні бали у таблицю відповідей. Намагайтеся відповідати вдумливо, об'єктивно, пригадуючи свої вчинки та поведінку.

1. Відчуваю внутрішній дискомфорт, коли доводиться засмучувати співрозмовника.
2. Образи великих духовних подвижників викликають у мене почуття натхнення.
3. Кожен день працюю над удосконаленням власного характеру.
4. Духовні потреби для мене важливіші за матеріальні.
5. Прагну досягнення мудрості.
6. Мрію доповнити чимось корисним віковий досвід людства.
7. Веду здоровий спосіб життя.
8. У спілкуванні більше цікавлюся іншими, ніж говорю про себе.
9. Отримую задоволення від допомоги потребуючим.
10. Турбуючись про інших, нерідко жертвую власними інтересами.
11. Часто замислююсь над людськими долями, шукаю смисли та закономірності.
12. Усвідомлюю духовну єдність з іншими людьми.
13. Роблячи добрі вчинки, не очікую на подяку чи визнання.
14. Думаю, варто ризикувати власним життям, рятуючи життя незнайомої людини.
15. Дотримуюсь правила казати тільки правду.
16. Добре усвідомлюю вищу мету і призначення власного життя.
17. Не тримаю образ на людей і не вважаю нікого своїм ворогом.
18. Намагаюсь бути свідомим навіть уві сні.
19. Пізнання власного внутрішнього світу для мене не менш важливе, ніж пізнання зовнішнього.
20. Голос власної совісті є для мене важливішим, ніж схвалення чи осуд оточуючих.
21. Враховую в повсякденному житті тип свого темпераменту.
22. Залюбки спілкуюсь про місію людини у Всесвіті.
23. Намагаюсь примножувати у світі Красу, Добро та Істину.
24. Маю схильність відмежовуватися від конкретних ситуацій та споглядати на них неначе з космічної височини.
25. Практикую спостереження за власними думками, намагаюсь керувати процесом мислення та уяви.
26. Усвідомлюю безсмертну природу свого духовного «Я».
27. Гостро відчуваю переживання іншої, навіть незнайомої мені людини.
28. Постійно удосконалюю можливості власного тіла.
29. Подумки спілкуюсь із Природою, з усім буттям, Всесвітом, Богом.
30. Знаходжу єдину основу у різних філософських, релігійних чи езотеричних поглядах, традиціях.
31. Вважаю, що всі живі істоти є цінними у Всесвіті та намагаюсь не приносити нікому шкоди.
32. Підтримую в собі стан гармонії, доброзичливості.
33. Глобальні світові проблеми хвилюють мене не менше особистих.
34. Маю незвичайний досвід «розчинення» в океані духовних переживань любові та єдності.
35. Дбаю про здоров'я власного тіла як про частину єдиної Природи.

Обробка результатів тестування:

Для визначення потенціалу духовного розвитку слід скористатися бланком для відповідей і підрахувати кількість балів у стовпчиках та рядках таблиці Духовний потенціал (Σ_{38}) визначається шляхом складання усіх отриманих балів. Результат оцінюється за окремою шкалою для підлітків і дорослих.

Шкала оцінки для вікової категорії 14-18 років: 46-70 балів — високий потенціал; 20-45 — середній; до 20 балів — низький.

Шкала оцінки для вікової категорії від 18 років: 50-70 балів — високий потенціал; 24-49 — середній; до 24 балів — низький.

Бланк для відповідей

	Спілкування	Спрямованість	Характер	Самосвідомість	Інтелект	До-свід	Психофізіологія	Σ
Ідентифікація	1	2	3	4	5	6	7	
Децентрація	8	9	10	11	12	13	14	
Рефлексія	15	16	17	18	19	20	21	
Трансценденція	22	23	24	25	26	27	28	
Усвідом. буттєвої єдності	29	30	31	32	33	34	35	
	$\Sigma 1 =$	$\Sigma 2 =$	$\Sigma 3 =$	$\Sigma 4 =$	$\Sigma 5 =$	$\Sigma 6 =$	$\Sigma 7 =$	$\Sigma \text{заг.}$

Наближення до максимального показника у вертикальних вимірах (10 балів) свідчить про розвиненість духовного потенціалу в даній підструктурі. Низький потенціал свідчить про необхідність розвитку відповідної підструктури. Наближення до максимального показника у горизонтальних вимірах (14 балів) свідчить про актуалізованість відповідного психологічного механізму духовного розвитку особистості.

Література: Поміткін Е.О. Психологічна діагностика духовного потенціалу особистості : посібник. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. 144 с. С. 114-113 URL: https://ipood.com.ua/data/NDR/Psychology/2013_Pomytkin_posibnyk.pdf

Методика дослідження емоційно-почуттєвих станів особистості

Інструкція: Вам пропонується шкала емоційно-почуттєвих станів особистості, яка містить естетичні, морально-гуманістичні, інтелектуально-творчі та інтимно-особистісні переживання. Ознайомтеся з її змістом та оцініть частоту прояву наведених емоційно-почуттєвих станів: 0 балів — дуже рідко, ніколи; 1 бал — іноді; 2 бали — часто.

Диференціальна шкала емоційно-почуттєвих станів особистості

	Рі- вень	Естетичні	Бал	Морально- гуманістичні	Бал	Інтелекту- ально-творчі	Бал	Інтимно- особистісні	Бал
ПОЗИТИВНІ	+10	Захоплення		Єдність		Натхнення		Любов	
	+9	Естет. насо- лода		Самовіdda- ність		Впевненість		Ніжність	
	+8	Благого- віння		Великодуш- ність		Осяяння		Відданість	
	+7	Гармонія		Співчуття		Передчуття		Прив'язаність	
	+6	Співзвуч- ність		Вдячність		Зосередже- ність		Закоханість	
	+5	Піднесення		Гідність		Ентузіазм		Дружба	
	+4	Краса		Відповідаль- ність		Інтерес		Повага	
	+3	Урочистість		Справедли- вість		Зацікавлен- ня		Довіра	
+2	Милування		Доброзичли- вість		Здивування		Симпатія		
+1	Задоволеність								
0	Спокій	0	Врівноваже- ність	0	Врівноваже- ність	0	Спокій		
-1	Невдоволення								
НЕГАТИВНІ	-2	Упередже- ність		Неприязнь		Сумнів		Роздрату- вання	
	-3	Буденність		Провина		Байдужість		Обурення	
	-4	Потворність		Сором		Нудьга		Засудження	
	-5	Низькість		Принижен- ня		Смуток		Образа	
	-6	Дисонанс		Нехтування		Розгубле- ність		Суперни- цтво	
	-7	Дисгармонія		Зловтіха		Жаль		Ревнощі	
	-8	Цинізм		Заздрість		Апатія		Помста	
	-9	Огида		Страх		Прирече- ність		Лють	
-10	Відраза		Самотність		Відчай		Ненавість		

Обробка результатів:

1) Підрахуйте загальну кількість балів у верхній частині шкали за 4 модальностями (позитивні стани) та порівняйте її із загальною сумою балів, отриманих за 4 модальностями у нижній частині (негативні стани). Переважання позитивних емоційно-почуттєвих станів свідчить про актуалізованість духовного потенціалу особистості. Переважання негативних емоційно-почуттєвих станів може свідчити про незадоволеність життям, психосоматичні розлади.

2) Для визначення рівня актуалізованості духовного потенціалу в емоційно-почуттєвій сфері особистості скористайтеся загальною кількістю балів у верхній частині шкали за 4 модальностями (позитивні стани), зважаючи шкалу:

- високий рівень — 51-72 бали;
- середній рівень — 21-50 балів;
- низький рівень — від 0 до 20 балів.

Високий рівень актуалізованості духовного потенціалу в емоційно-почуттєвій сфері свідчить про духовну зрілість особистості, естетичну, моральну та творчу спрямованість, емоційну силу, оптимізм, здатність отримувати задоволення від життя.

Середній рівень свідчить про часткове переважання позитивних емоційно-почуттєвих станів, епізодичність прояву піднесених почуттів і емоцій та можливу нерівномірність актуалізації духовного потенціалу в межах 4-х модальностей.

Низький рівень вказує на недостатність позитивних емоцій і почуттів у житті людини, обмежений спектр емоційного реагування (що може бути пов'язано з домінантністю одного негативного стану), свідчить про її незадоволення власним становищем або ситуацією з близькими.

Визначте, в якій модальності у Вас переважають позитивні емоційно-почуттєві стани, а в якій негативні. Проаналізуйте, з чим це пов'язано та в разі потреби накресліть шляхи зміни власних траєкторій емоційного реагування.

Література: Поміткін Е.О. Психологічна діагностика духовного потенціалу особистості : посібник. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. 144 с. С. 97-99

Методика діагностики спрямованості мислення та провідних особистісних мотивів «Книжкова полиця»

Спробуємо зробити ревізію мислення – розкласти наші думки як книжки у бібліотеці за різними напрямками, використовуючи методику діагностики спрямованості мислення та провідних особистісних мотивів «Книжкова полиця». Оскільки така рефлексія вимагає певного розвитку свідомості та самосвідомості, методика є ефективною, починаючи з юнацького віку. У цілому ж використання методики діагностики спрямованості мислення та провідних особистісних мотивів «Книжкова полиця» на практиці дозволяє не тільки виявляти актуальні потреби та мотиви особистості, але й прогнозувати потенційно можливі напрямки її розвитку.

Інструкція. Уявіть, що 10 книжкових полиць на рис. 2.4 відображають 100% Ваших думок.

№2 = __ % Думки про безпеку! Потреба у впевненості, передбачуваності, стабільності! Тривога від невизначеності!	№3 = __ % Кохання! Близькі стосунки! Розуміння! Приналежність! Підтримка! Довіра! Бути поруч!	№8 = __ % Де знайти істину? Упорядкування досвіду! Сенс життя! Усвідомлення знань! Мудрість!	№9 = __ % Дотримання духовних принципів, заповідей! Праведне життя! Єдність думки, слова та діла!
	№4 = __ % Як мене оцінюють інші? Чи поважають? Визнання! Моя репутація! Престиж! Самоповага!	№7 = __ % Як допомогти потребуючим? Що зробити для людства, Природи, світу? Допомога! Примноження добра!	
№1 = __ % Поїсти! Поспати! Випити! Закусити! Знайти житло! Знайти сексуального партнера! Гарно відпочити!	№5 = __ % Творчі думки! Розкриття можливостей, здібностей, талантів! Самоактуалізація особистості!	№6 = __ % Контроль думок, емоцій, почуттів! Перетворення характеру! Естетичне, духовне удосконалення!	№10 = __ % Усвідомлення єдності людства! Виконання духовної місії! Просвітлення! Божественна свідомість!

Таблиця 1. Тематичний розподіл спрямованості мислення та мотивів особистості

Вам необхідно оцінити та проставити можливу кількість власних думок (у відсотках), розподіливши їх за відповідною тематикою. При цьому на одній з полиць книжок може бути більше – це ті думки, про які ми згадуємо найчастіше або ж найдовше. Деякі полиці можуть залишитися порожніми – їх тематика зараз на є для нас актуальною. Головне, щоб у сумі ми отримали 100%. Після розподілу думок необхідно співвіднести отримані відсотки з пірамідою потреб і мотивів, поданою на рис. 2.5, проставивши отримані відсотки поряд з кожним із 10 рівнів, зважаючи на їх нумерацію.

Обробка результатів:

На початку слід визначити, які мотиви та потреби є домінуючими: дефіцитарні чи духовні. Для цього необхідно порівняти суму відсотків, присвоєних 5 рівням нижньої частині піраміди з сумою відсотків, присвоєних 5 рівням її верхньої частини. Якщо переважає сума відсотків п'яти нижніх рівнів – визначальними в поведінці є на цей час дефіцитарні мотиви, спрямовані на себе. Поки дефіцитарні потреби не задоволені, мислення людини знов і знов повертається до пошуку відповідних можливостей, що відображається також у поведінці особистості. З іншого боку дефіцитарні потреби неможливо задовольнити раз і назавжди. Так, задовольняючи фізіологічні потреби, не можна наїстися на все життя; задовольняючи соціальні потреби, не можна отримати кохання, повагу наперед і відкласти їх про запас.

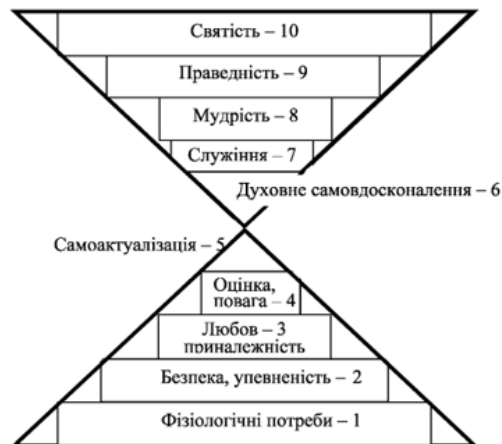


Рисунок 2. Мотивація духовного розвитку особистості, побудована на основі піраміди потреб А. Маслоу

Якщо переважає сума відсотків рівнів з шостого по десятий — це свідчить про домінантність потреб і мотивів вищого порядку – метамотивів, пов'язаних із розвитком духовного потенціалу особистості. До них належать мотиви духовного самовдосконалення (відтворення прекрасного та досконалого у собі), служіння, допомоги потребуючим (примноження добра, покращення світу), мудрості (пошук і примноження істини), праведності (дотримання духовних принципів, відтворення гармонії у власному житті) та святості (прийняття та виконання духовної місії, духовне подвижництво та наставництво). Характерними для особистостей з актуалізованою духовною мотивацією є наявність вищих, пікових переживань, «океанічних відчуттів», не притаманних буденній свідомості людини. Ці переживання пов'язані з моментами, коли людина відчуває, що досягла вершини, надзвичайного щастя, від якого хочеться обійняти інших, свободи, про яку так давно мріяла. І А. Маслоу, і У. Джеймс стверджували, що ці переживання не залежать від релігійності людини, а отже духовний потенціал і духовні потреби притаманні кожній особистості.

Для обробки результатів можна також використовувати шкалу, відповідно до якої оцінюється відсоткове значення, присвоєне духовним потребам і мотивам (верхня частина піраміди потреб і мотивів) за шкалою:

- високий рівень розвитку духовної мотивації складає від 70 до 100%;
- середній рівень – від 30 до 69%;
- низький – від 0 до 29%.

Доцільним також є розгляд окремих результатів за кожним рівнем з метою виявлення причин несформованості мотивів і незадоволеності біологічних, соціальних і духовних потреб особистості.

Література: Помиткін Е.О. Психологічна діагностика духовного потенціалу особистості: посібник. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. 144 с. С. 100-103 URL: https://ipood.com.ua/data/NDR/Psychology/2013_Pomytkin_posibnyk.pdf